

❖ Realna knjižnica ❖

Zbirka učne snovi za pouk v realijah
na ljudskih šolah.

Pomožne knjige za ljudsko-šolske učitelje.

I. del.

Zgodovinska učna snov
za ljudske šole.

— Prvi snopič. —

V Ljubljani 1902.

Izdala »Slovenska Šolska Matica«.

Natisnil A. Slatnar v Kamniku.

REALNA KNJIŽNICA.

ZBIRKA

UČNE SNOVI ZA POUK V REALIJAH

NA LJUDSKIH ŠOLAH.

POMOŽNE KNJIGE ZA LJUDSKO-ŠOLSKE UČITELJE.

UREJUJE

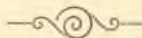
VIKTOR BEŽEK,

c. kr. učiteljski profesor.

PRVI DEL.

ZGODOVINSKA UČNA SNOV

ZA LJUDSKE ŠOLE.

V LJUBLJANI 1902.

IZDALA »SLOVENSKA ŠOLSKA MATICA«.

NATISNIL A. SLATNAR V KAMNIKU.

Zgodovinska učna snov

za

ljudske šole.

Sestavil

Josip Apih,

c. kr. učiteljski profesor.

Beran

V Ljubljani 1902.

Izdala „Slovenska Šolska Matica“.

Natisnil A. Slatnar v Kamniku.

Sg: 41663/1

UNIVERSITETA LJUBLJANA

FACULTETA ZA UMENOST

•• št. 41703

Predgovor.

Realna knjižnica bode, kakor že naslov svedoči, zbirka učne snovi za pouk v realijah. Da so take knjige nujno potrebne, o tem pač nihče ne dvomi. Iz katerih virov pa naj zajemlje učitelj, ko se pripravlja za pouk? Nemška književnost obiluje s takimi pripomočki, z dobrimi in — slabimi. K njim se zateka navadno slovenski učitelj in zajema iz njih, kar se mu zdi primerno. A najde-li tudi vselej v njih, česar išče in potrebuje? Ne, niti ni možno, da bi vselej našel. Mnogo je res takega učnega gradiva, ki je porabno za vsako ljudsko šolo, ki ga je treba takisto predelati v severnih deželah kakor v južnih, takisto na vzhodu kakor na zahodu. Toda pedagogika nas uči, in že vsak učitelj novinec dobro ve, da se je pri izboru učne snovi v realijah zlasti ozirati na domovino — na domačo zemljo, domače prirodnine, domačo zgodovino. Kar nas obdaja v domovini, to zbuja v otroški duši prvo in največje zanimanje, s tem ga moramo najprej seznaniti. Domače predstave so duševna podlaga, z njih pomočjo si prisvajamo predstave tujih predmetov, tujih krajev, tujih dogodkov, tujih razmer itd. Da se nemški pisatelji ozirajo zlasti na svojo nemško domovino, se razume samo ob sebi. In baš zato slovenski učitelj v nemških knjigah ne najde vsega, česar je njemu treba; baš zato je slovenskemu učitelju treba posebnih knjig, ki naj ustrezajo v vsakem oziru njegovim potrebam.

Še v drugem pogledu pa so slovenskemu učitelju nujno potrebne knjige, po katerih se bo lahko pripravljaj na pouk. Kdor sam sebe opazuje, ve, da kaj radi izražamo misli v isti ali slični obliki, v kateri smo jih sprejeli. To je vzrok, da se mnogih germanizmov ne moremo iznebiti. Ker čitamo mnogo in mnogo v nemškem jeziku, mislimo tudi mnogo-krat nemški in nemški osnovane misli prelagamo potem s težavo v slovenščino. Slog ostane pri tem navadno nemški, če so tudi besede slovenske. In kdo bi nam to zameril? Le pomislimo, da ima vsak predmet — zemljepisje, zgodovina, prirodopisje itd. — svoje posebne izraze, svoje posebno imenstvo, svoja rekla, svoj slog, in vsemu temu se je treba posebej priučiti in privaditi. In koliko slovenskih učiteljev se ni učilo nikoli teh predmetov v slovenskem jeziku, ker je učni jezik na naših učiteljiščih povsem ali pa izvečine nemški! Torej tudi glede pravilnosti in čistosti jezika nam je živo treba slovenskih virov, da bode iz njih črpal slovenski učitelj.

Res je, da ima slovenska književnost marsikatero knjigo, ki se da v ta namen prav dobro porabiti; toda vprašam: ima-li vsak učitelj ali vsaj večina njih vse dotične knjige pri rokah? In če jih ima, utegne-li iztikati in iskati vsak dan po celi knjižnici, kje bi se našlo kaj primerne gradiva?

In pa še to je treba pomisliti: Pisatelj, ki piše kako knjigo ali kak spis, mora v mislih imeti bralce ali občinstvo, kateremu je njegovo delo namenjeno. Poleg smotra, ki ga hoče doseči, se mora ozirati na duševno obzorje bralcev; po njih duševnem obzorju se ravna, izbirajoč snov svojemu spisu, po njem se ravna pri razvrstitvi snovi, in po njem mora osobito uravnati svoj slog. Učenjakom namenjen znanstven spis zahteva povsem drugačnega sloga nego učna knjiga, ki je namenjena srednjim šolam, in le-ta mora biti zopet drugače pisana nego učna knjiga za ljudsko šolo. Najtežje ti je izvestno, zadeti pravo struno, kadar pišeš za širše občinstvo, ker je duševno obzorje različnih bralcev zelo različno in

deloma zelo ozko in omejeno. Poljudno pisati in poljudno govoriti je velika umetnost, ki je le malokomu dana. To je baš tisto, kar imenujemo v ukoslovju »učni način«, ki se javlja v »učnem tonu«, »učnem kretanju« in »učnem zanosu«.

Iz tega pa sledi, da nikakor ni umestno, ako ljudsko-šolski učitelj išče snovi za svoj pouk v znanstvenih knjigah ali pa v šolskih knjigah, namenjenih srednjim šolam, učiteljiščem itd. Kajti po izkušnji, katero smo že gori omenili, s tem zaide v nevarnost, da bo pri pouku izražal svoje misli v isti ali slični obliki, v kateri jih je sprejel. Učene knjige in šolske knjige za višje šole torej nikakor niso primerni viri, iz katerih učitelj zajemaj snov svojemu pouku, ampak v to svrho služijo najbolje dobri, poljudno pisani sestavki. V njih najdeš kolikor toliko primerno zbrane snovi v primerni obliki. Čitanje dobrih, poljudno pisanih znanstvenih knjig in sestavkov je izmed najboljših sredstev, s katerimi si učitelj pridobiva dober učni ton.

Takšnih knjig izvečine pogreša naše knjištvo. Poleg nemških virov so doslej mnogi slovenski učitelji rabili čitanko ali berilo kot nekako realno enciklopedijo, meneč, da so svojo dolžnost glede realnega pouka storili, ako so učencem kakor si bodi razjasnili vsebino čitanke. Žalibog, da je bilo to doslej z našimi čitankami možno. Toda nadejamo se, da dosedanje čitanke kmalu izginejo s pozorišča, in da bo po novih čitankah taka zloraba sploh — nemožna. Kajti čitanka ne sme biti realna enciklopedija vsakojakih ved. —

Z navedenimi pomisleki je, tako se nadejamo, upravičena realna knjižnica, ki bode učiteljem nudila učivo za realni pouk v kolikor možno poljudni obliki.

Toda čemu se zagovarjamo, ko nam ni nihče ugovarjal?

Realna knjižnica bo torej polagoma prinašala snov za zgodovinski, zemljepisni, prirodopisni in prirodoslovni pouk.

Ker so šole različne po obsegu — poleg enorazrednih in dvorazrednih imamo tudi štirirazredne, petrazredne in šestrazredne, in če Bog da, dobimo sčasoma tudi osemrazredne — ker torej ena šola potrebuje več snovi, druga manj, in ker je eni potrebno, česar druga ne rabi, mora biti obseg knjige tolikšen, da za vsako šolo najdemo v njej toliko snovi, kolikor je potrebujemo za vsak slučaj. Učitelj bo najbolj vedel, kaj in koliko bo moral izbrati za svoje posebne razmere.

Iz vzrokov, ki jih ni težko uganiti, začnemo to delo z zgodovino. Po osnovi, ki smo si jo naredili, bo trajalo nekaj let, predno bo realna knjižnica dovršena. Od zanimanja učiteljstva bo v prvi vrsti zavisno, je-li bomo mogli korake pospešiti, da pridemo prej do zaželenega smotra.

Iz najstarejših časov.

A. Pradoba.

Vse stvari, kar jih vidimo okrog sebe, nad seboj in pod seboj, se izpreminjajo. Vse so prišle mlade iz roke Stvarnikove; toda leta so jim zarezala globoke gube. Tudi naša zemlja je taka stvar, ki je v teku tisočletij toliko izpremenila svoje lice, da je najbrž ne bi mogli spoznati ljudje, ki so prebivali prvi na njej. Mogočne, širokopleče gore so se dvigale tam, kjer štrle sedaj orjaški, goli, skalnati grebeni proti sinjemu nebu; pregloboke doline so se vile med njimi tam, kjer se širijo sedaj manjše in večje ravnine. Silne moči so razjedle trdno kamenje in je razrušile v grušč, a deževni nalivi ter snežnica so le-tega znosili v globoke jarke, ga tu naplavili in tako nasuli naše ravnine. Na drugih krajih so se odtrgale gore ter zajezile tekoče vode: kjer so bili dotlej zložni obronki, gledaš sedaj strmo pečevje. Po drugih krajih so vulkanske sile podzemeljske dvignile nove gore iz ravnin, ali pa se je pogreznil kos zemeljskega površja, da so se cela pogorja polagoma potopila pod morje. Potoki in reke so v gorovje zarezale globoke brazde, grušč pa naplavile po ravninah ali zasule z njim obširne dele morja. Tu so zajezili naplavi vodo, da je nastalo jezero ali močvirje, tam pa so napolnile jezersko globino, da se je izpremenila v rodovitno planjavo ali močvirnato, z gozdom pokrito ravan.

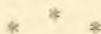
Sploh je bilo nekdaj več vodovja na površju zemlje nego sedaj, zato pa je tudi zemljo pokrivala češče nego dandanes

gosta megla. Prebila je naša zemlja sploh še-večkrat tako hude mrzle dobe, da so bile naše dežele skoro popolnoma z ledom pokrite. Na podnožju Triglava se je bil tačas naredil velik lednik in napolnil vso Soško dolino tja do Ročinja. Drug še večji lednik je polnil celo Gorenjsko in Savsko dolino tja do Litije. Koroška in večina Štajerske je bila vsa pod ledom skrita. Od teh lednikov se je neprenehoma cedilo neizmerno vodovje. Te vodne sile so preglodale sedla, izdolble nove doline, presekalale gorovja in jih razdelile drugo od drugega. Zlasti ko so se ti ledniki začeli hitreje tajati ter izginjevati, so se od njih proti morju valili pravi veletoki. Ker so trajale one mrzle dobe mnogo, mnogo let, in ker je tudi tajanje lednikov trajalo premnogo časa, zato so te vodne sile učinile na površju zemlje velikanske izpremembe. Kako ogromni so bili ti ledniki, spoznamo še sedaj na brazgotinastih skalah in obrušeni kamenih, katere je mogočno ledovje pod seboj valilo. Ob straneh in na koncu naših širših dolin se nahajajo dolge ride ali mogočni kupi drobnega kamenja in peska (griče ali gruži), katerega so nanесли ledniki. Polagoma je solnce raztajalo tisto neznansko veliko ledovje; le po odsojnih rebrih Krnovega in Kaninovega pobočja nahajamo še dandanes kupe strjenega in oledenelega snega (sren, zeleni sneg). Edini mali lednik na Slovenskem vidiš v Julijskih Alpah na severni strani Triglava, kjer se spušča nekaj metrov globoko čez rob proti Vratom.

Mnoge reke so tekle v prazgodovinski dobi in tudi še pozneje v drugi smeri nego dandanašnji. Sava je tekla morebiti od Kranja okoli Šmarne gore in Vranščice po Moravški dolini za Vačami proti Zagorju, Drava pa bržčas po kotlini Vrbskega jezera. Ljubljansko barje je bilo veliko jezero, iz katerega so molele razne gorice kot otoki. Takih jezer je bilo tedaj več v naših krajih. Soča in Vipava sta se najbrž izgubljali v Kraške jame pri Gabrijah; pod zemljo sta sprejemali še druge vode ter naposled pritekli na dan blizu morja kot mogočna reka Timav. Spričo velikega potresa

in velikih povodnji l. 586. po Kr. pa se je udril strop tistih podzemeljskih jam; nastal je globoki Dol, podzemeljske jame pa so se zasule, in Soča z Vipavo si je morala napraviti strugo okoli Krasa; pridružila se je Nadiži ter se sedaj po strugi rečice Zdobe izteka v morje.

Bilo je pa nekdam tudi več vode po naših rekah, kajti pokrivalo so goste šume gore in ravnine; zato je bilo hladnejše, in dež je padal bolj pogostoma; suše niso poznali, pa tudi tako pogostih povodnji ne. Podnebje je bilo bolj enakomerno, razlika med vročino in mrazom manjša, in toča se ni tako rada usipala kakor dandanašnji. Tudi vetrovi niso tako često pihali, in burja je bila manj strašna.

V oni starodavni dobi pa je že živel rod človeški ter je bil priča neprestanih izprememb na zemeljski površini. A v kakem stanju so živeli tačas ljudje? Niso imeli ni žita ni domače živine ni tkane obleke ni prstenih posod niti si niso znali pripravljati umetnih bivališč niti si graditi hiš. Prvotni ljudje so bili sami lovci in ribiči. Lovili so divje konje, ki so se pasli blizu njih pečin. Kostmi so jim služile za orožje, n. pr. spodnja čeljust z močnim čekanom; daljše in krajše cevne kosti so se precej lahko dale pr. ostriti za puščice in za kopja. Iz kremenjaka so si napravljali nože, pile, žage, sekire, osti za puščice in za kopja itd. Kovin niso imeli niti jih niso poznali. Kadar ni bilo družega, so rabili majhne kameniče za prače.

Sčasoma pa so se naučili, obdelovati kamen in kost za orodje in orožje; pilili, gladili in okraševali so jih s pikami in črtami. S takim orožjem so pobijali živali, katere so jim bile sovražne, ali pa katerih meso so uživali, n. pr. medvede, sobolje, nosoroge, slone, konje, vepre, kozoroge, volke, lisice in zajce, divje kure, divje race, gosi, labode, jerebice itd.; tudi ribe in mehkonozci so jim ugajali.

Zidanih domov tedanji ljudje še niso imeli; stanovali so na krajih, kjer so bili kar najbolj varni pred sovražnimi ljudmi in zvermi, n. pr. po pečinah, na oblih goricah in holmcih, molečih iz močvirnatih dolin in ravnin, po skalnatih jamah ali pa v kolibah, postavljenih na kole, katere so bili zabili v tla plitvih jezer in barij; tem stavbam pravimo mostišča. Ker so bila ta bivališča stalna, se nahaja ondu ogromna množina orodja, lončenih črepinj, živalskih kosti, pepela, oglja itd. Skozi luknjo v dnu kože so zajemali vodo, lovili na trnke ribe in jih metali kar žive v lonec. Iz koč, narejenih iz lesa, pokritih s slamo ali praprotjo, so hodili na suho po mostu, ki so ga, vrnivši se domov, potegnili za seboj, da ni mogel nihče priti do koč. Iz celih drevesnih debel so si dolbli čolne (trupine); v njih so se vozili na lov na divje merjasce, bike, medvede, jazbece, bobre itd. Na varnejših krajih so pasli govedo, ovce, koze, prašiče. — Taka mostišča so imeli na Ljubljanskem barju, v Cerkniškem in morebiti tudi v Hodiškem jezeru.

Kadar je bilo toplo vreme, so hodili skoro čisto nagi; sicer pa so se oblačili v kože ubitih živali. Krasili in lišpali so se pa že tačas; obešali so nase prevrtane medvedje, jelenje, volčje in lisičje zobe, barvano kamenje, polžje hišice, jantar in antracit, koralde iz ilovice itd. Kožo so si barvali z rdečo ilovico. Iz ilovice so se tudi naučili zgodaj izdelovati posodo, najprej kar samo z roko, pozneje pa z lončarskim kolesom.

Polagoma so se naučili, krotiti živali, (govedo, ovco, konja, svinjo, psa itd.) ter spravljati za domačo živino hrano pod streho. Začeli so v ta namen sejati žito (pšenico, ječmen, proso) in sočivje. Najrajše pa so uživali povodni orešek, ki je dišal kakor n. pr. naš kostanj; uživali so lesnike, leščnike, borovnice, črešnje itd. Sejali so konopljo in lan in izdelovali platno.

Med tem so bili tudi zapustili mostišča ter si poiskali ugodnejših bivališč; stanovali so namreč pozneje večinoma

na gradiščih. Gradišča so utrjevali na ta način, da so okolo njih nasuli prsti, nagrmadili kamenja ter zabili v tla močne kole. Po naših krajih je mnogo gradišč, n. pr. Repentabor, Štanjel, Doberdob, Št. Pavel nad Kamnjami, pri Šempasu, na Sv. Ahacu, pri Zemonu, Kucelj pri Postojni, Slivnica pri Cerknici, Vir pri Stični, griči okoli Ljubljane, Karlin pri Mirni Peči, Vinji Vrh pri Beli Cerkvi, Kučer pri Metliki, Stari Grad pri Kostanjevici, Mladovine pri Krškem, Ljubno (Libno) pri Vidmu na Štajerskem, na Vačah, v Šmarjeti, pri Sv. Luciji na Tolminskem, pri Rožeku, Rušah, Negovi itd. Povsod, kjer stoje cerkve Sv. Magdalene, so bila gradišča (zaradi mrtvaških lobanj, ki so se tam blizu nahajale).

* * *

Prevažen je bil napredek, ko so se ljudje naučili topiti kovine in kovati iz njih orodje in orožje. Najprej so uporabljali čisti baker, potem so topili baker iz rud; kmalu pa so se naučili tudi po naših krajih, mešati baker s kositarjem in izdelovati bron, iz katerega so si poslej kovali orožje in orodje. Začeli so pitomiti divjega konja ter ga gojiti kot domačo žival. Dvignili so se še više v omiki, o čemer nam svedoči tudi njih skrb za mrličje; dajali so jim vse stvari v grob, katere so jim bile v življenju najljubše, ali pa take, katere so jim mogle na onem svetu koristiti. Imeli so torej že utrjene verske pojme; verovali so n. pr., da je duša neumrljiva. Mrličje pa so po nekod pokopavali, oblečene kakor za svatovščino, drugod pa so jih sežigali. Često so spravili pepel sežganih mrličev z raznimi nakraski in s tistimi jedmi vred, katere je umrlec najrajše užival, v velikansko žaro, narejeno iz debele, s peskom pomešane in dobro žgane ilovice. V teh žarah in grobovih, katerih so razkopali že na tisoče in tisoče, so našli premnogo reči iz onih starodavnih časov, zlasti mnogo pa na Vačah, v Šmarjeti, na Vinjem Vrhju, pri Sv. Luciji na Tolminskem, pri Rožeku, Rušah, Negovi itd. Nad grobovi so nasipali tisti ljudje cele »gomile«.

v katerih je ležalo po 30—50 mrličev, ali pa so njih ostanke zagrebali v obzidane grobove ali kar v priproste jame, katere so pokrivali z lepimi skrilmli.

Naposled so ljudje tudi po naših krajih iznašli umetnost, kako se dobiva železo iz rude. Narejali so si iz te kovine orožje, posebno meče, pa tudi konjsko opravo, kajti bojevali so se že na konjih. Z daljnimi kraji so zasnovali trgovske zveze ter od onod dobivali jantar, bronaste in druge izdelke, katerih so potrebovali bodi si za ugodnost ali pa za olepšavanje svojega doma in samih sebe. Kako daleč so segale te zveze, o tem nam svedoči pripovedka o Argonavtih.

Družba grških junakov se je peljala po morju v deželo Kolhido na vzhodnem obrežju Črnega morja; tam so si z velikim trudom osvojili kožo zlatega runa in hiteli z njo domov. Toda zašli so v Dunav (Ister so ga nekdam imenovali) ter so plovili po njem navzgor do izliva Save in po Savi navzgor do vtoka Ljubljanice; na njenem obrežju so ustanovili mesto Emono (Ljubljano). Potem so veslali dalje po jezeru, ki je tačas bilo tam, kjer je zdaj barje, do Vrhnike; tu so ustanovili mesto Navport. Odtod pa so ladijo dejali na valje in jo pritirali do Timava in v Jadransko morje.

Izkopanine nam pripovedujejo, kako so živeli narodi po naših krajih v tedanji starodavni dobi, a ne povedo nam natanko, kateri narodi so to bili; le toliko so dognali bistroumni učenjaki, da so bili ilirskega plemena.* Najbolj na zapadu po goratih krajih Beneškega, po Koroškem in Gorenjskem so bivali Karni. Sosedje so jim bili ob spodnji Savi Skordiski, na severu pa Tavriski in Norejci. Ob morju so bivali Istri od Trsta do Raše, mejaši Japodov ob gorenji Kolpi in na Krasu, ter Liburni, stanujoči od Raše ob morju tja do dalmatinske Krke, drzni ribiči in pomorski roparji. Ilirskega rodu so bili tudi Panonci, ki so bivali med Dunavom in Savo.

* Zadnji potomci tega plemena so Škipetari, južni sosjedje Črnogorcev (Albanci, Arbanasi, Arnavti).

Nad ilirske narode so prišli 390 — 360 pred Kr. mogočnejši Kelti; premagali so jih ter zasedli nekatere pokrajine sami, po drugih pa so se pomešali s podjarmljenimi Ilirci.

Bog ve, kako dolgo so vsi ti narodi živeli po naših zemljah. Ustanovili so si manjše države, katere so imenitnejši junaki združili tu in tam tudi v kako večjo državo; tako n. pr. znamo o kraljestvu Norikov, o državi Bojev na sedanjem Češkem. Kjer se je razprostirala v vznožju goratih njih domovin, na vznožju njih gradišč, rodovitna planjava, so silili tja dol, jo hodili pustošit in plenit, da bi si pridobili marsikaj, česar jim ni nudil revnejši domači kraj. A tam dol po ravnini beneški so zavladali kmalu mogočni Rimljani in takisto ob morju; ne le, da so ukrotili drzne ilirske narode, ampak sami so začeli prodirati v gorate sosednje dežele ob Dravi in Savi, ob Kolpi in Muri, ob Soči in Zili.

B. Iz grške zgodovine.

Preslavni narod, kateremu so se prištevali Argonavti, so bili Grki. Velik narod niso bili. Stanovali so na južnem koncu Balkanskega polotoka, deloma po goratih krajih, podobnih našemu Krasu — in tod so pasli črede — deloma pa na obalah morskih, kjer so lovili ribe in tržili s pridelki svoje domovine, zlasti z vinom in oljem. Majhna je bila njih dežela, a še ta je bila razkosana tako, da je bilo vsako večje mesto samosvoja državica. Največje države so bile Atene, Šparta in Tebe.

Atenčane so dolgo časa vladali kralji;* zadnji med njimi je bil Koder. Za Kodrove vlade so napadli Špartanci Atene in jih oblegali. Neko prorokovanje jim je obetalo, da zmagajo Atence, ako ne store nič žalega atenskemu kralju. To je zvedel Koder in je sklenil žrtvovati sebe, da reši svojo

* Taka država se zove monarhija, t. j. samovlada ali država z enim samim vladarjem na čelu.

domovino. Opravil se je kmetiški, šel v špartanski tabor in se začel tam tako hudo prepirati, da so ga Špartanci ubili. Kako so se prestrašili, ko so zvedeli, da so ubili kralja atenskega, kajti nič več se niso mogli nadejati, da dobe mesto v svojo oblast. Odšli so, in Atene so bile rešene.

Atenci pa niso več hoteli imeti kraljev, češ, da ni tako plemenitega moža, da bi bil vreden slediti Kodru. Pozneje so volili izmed plemenitašev na leto po devet mož (arhonte), ki naj bi vodili državo.* Toda arhontje so vladali strogo; zlasti so tlačili priprosti narod: rokodelce, kmete, ribiče in pastirje. Dolžnike so zapirali in celo prodajali v sužnost tujcem, ako niso točno plačevali silno visokih obresti; a ni je bilo hujše kazni za Grka, nego če je moral ostaviti domovino in iti med tujce.

Blagi in modri Solon pa je izpremenil ustavo tako, da ni imel tisti največ pravic, ki je bil plemenitaškega rodu, ampak tisti, ki je imel največ zemljišča. Tako so odslej tudi ljudje priprostega rodu mogli priti do najvišjih služb v državi, mogli so postati arhontje — mi bi rekli župani — ali svetovalci. Nove zakone pa so sklepali v občnem zboru, h kateremu so imeli pristop vsi meščanje, bogatini in reveži, plemiči in prostaki.** Tu je smel vsakdo govoriti. Meščanje so radi poslušali in slavili najboljše govornike; tako so se vadili v govorništvu, da ni bilo nikjer tako dobrih govornikov kakor v Atenah. (Demosten; njegova vztrajnost!)

Modri Solon*** pa je tudi določil, kako je vzgajati in učiti mladino in kako živeti meščanom. Roditelji so imeli skrbeti za to, da so se deklice naučile potrebnih domačih del, najbolj pa za to, da so se dečki izučili bodi si v rokodelstvu ali v kmetijstvu; kajti Solon ni dopuščal, da bi živeli

* V Atenah je bila odslej aristokratska republika, t. j. vladali so plemenitaši.

** Atenčani so dobili po Solonu demokrasko ustavo, t. j. pravo ljudovlado, v kateri so imeli vsi meščanje enake pravice.

*** Prim. povest o Krezu in Solonu.

v Atenah postopači. Roditelji, ki so bili zanemarili to dolžnost, niso smeli zahtevati od svojih sinov, da bi le-ti skrbeli zanje v starosti.

V šolah so se učili dečki čitati in pisati z železnim pisalom na tablico, ki je bila prevlečena z voskom. Čitali so pesmi o slovečih junakih in bogovih; učili so se jih na pamet ter jih obnavljali s spremljevanjem godbe. Zahajali so v telovadnice (gimnazije in palestre) — gaje in vrte — kjer so se zbirali modri možje; tu so poslušali njih pogovore ter se naučili marsikaj lepega in koristnega. — A Solon je tudi ukazal, da mora mladina krepiti in utrjevati telo in si tako buditi pogum. Zato so telovadili dečki in mladeniči v tistih gimnazijah in palestrah in sicer slečeni, namazani z oljem in potreseni s prahom. Tekali so za stavo po »stadiju«, dolgem šeststo grških črvljev. Urili so se, metati kopje ali težko bronasto ali leseno kolo (»diskos«). Prijela sta se tudi po dva in dva ter se metala. Po takih vajah so postali Atenci krepki, gibčni in pogumni. V osemnajstem letu so stopili mladeniči med dorasle meščane, potem ko so izvršili »meščansko prisego«.

Atenci so pa bili tudi omikani in duhoviti. Iz njih srede so se rodili najmodrejši možje, ki so učili svoje rojake, n. pr. modri Sokrat, pa tudi najspretnjši umetniki, ki so klesali iz mramorja in ulivali iz bronu take krasne podobe, da se jim še dandanes divi ves svet. Postavljali so jih po trgih in ulicah in po prelepih svetiščih atenskih. Zlasti imenitna je bila podoba najvišjega boga, Dija ali Zena, ki je bil narejen tako živ, da so Grki, stoječ pred tem kipom, mislili, da stoje pred samim bogom. To soho je bil ustvaril kipar Fidija. Isti umetnik je zgradil v Atenah in na gradu atenskem (Akropolis) mnogo krasnih svetišč in palač iz mramorja, ki je bil polikan in prelepo poslikan. Bogato mesto je dajalo mnogo zaslužka umetnikom, zato so se ti najraje zbirali v Atenah. Shajali so se pa tukaj tudi trgovci in obrtniki, in Atene so postale najimenitnejše in najbolj oblju-

deno trgovsko in obrtno mesto cele Grške. Preslavne pa so bile Atene tudi po bojnih činih; kajti žilavi, gibčni in pogumni atenski vojaki — zgolj meščanje — so premagali skoro sami nebrojne vojske Perzov, ki so hoteli podjarmiti Grško. Tako so si priborili slavo Miltijad, Temistoklej, Aristid i. dr. Poleg hrabrosti pa je Atencem mnogo pomagala tudi zviijača, s katero so se često rešili iz zadrege.

* * *

Celo drugačni pa so bili Špartanci. Šparta je bilo mesto brez obzidja, hrabrost meščanov naj bi bil edini ščit mestu in domovini. Pravih Špartancev ni bilo mnogo, zato pa so vzgajali deco tako, da bi jim junaški zarod namestil to, kar jim je nedostajalo števila. Kralj Likurg je v ta namen uredil zakone in vzgojo. Vladala sta po dva kralja hkrati. Svetovalci so jima bili starešine, a kadar se je šlo za najvažnejše stvari, n. pr. za napoved ali zvršetak vojne, za izpremembo zakonov itd., tedaj se je vselej zbral celi narod ter je mrmraje potrdil ali zavrgel, kar sta mu nasvetovala kralja; govoriti ni smel nihče. Sploh je bila med prvimi dolžnostmi in vrlinami Špartancev molčečnost; odgovarjali so kar najbolj kratko — lakonski, ker se je njih deželi reklo Lakon. Mladeniči vpričo starcev sploh niso smeli govoriti.

Otrok niso vzgajali stariši, nego so jih morali oddati v dobi šestih let v državno vzgojevalnico, kjer so bili dečki pod jako strogim nadzorstvom. Učili se niso skoro nič, marveč so porabili ves čas za to, da si utrdijo telo. Spali so na golih tleh ali pa k večjemu na bičju; odeje niso dobili ne po zimi ne po leti. Njih obleka je bila uborna in celo leto ista, a pokrivala in obuvala niso imeli nič.

Da bi se pa še bolj ukrepili, so morali hoditi daleč na okrog po kamenju in skozi trnje. Hrane so dobivali le toliko, da niso umrli gladu; dečke je često tako hudo trla

lakota, da so si morali živež krasti. Taka tatvina ni bila prepovedana; še pohvalili so tatiča, če je bil ukradel prav spretno; a gorje mu, če so ga zasačili, neusmiljeno so ga pretepli. Bičali so pa dečke tudi vsako leto na god boginje Artemide pri njenem žrtveniku tako kruto, da so bili vsi krvavi, toda nobeden ni smel črhiniti, sicer je bil še huje tepen in je še žel grajo in posmehovanje. Tako so vadili dečke, trpeti tudi rane in bolečine.

Ko so dečki dorasli v mladeniče, so se še dalje urili v telesnih vajah in pa tudi v orožju ter so hodili stražit po mestni okolici, pobijati zverjad in, če je bilo treba, tudi tiste siromake, ki so obdelovali kot sužnji (helotje) Špartancem polje, a se jim je godilo hujše nego domači živini.

Ko je dopolnil Špartanec trideseto leto, je stopil med meščane ter užival vse njih pravice, a tudi moral izpolnjevati njih dolžnosti. Prost docela ni bil niti sedaj; ni smel n. pr. obedovati doma, nego obedovali so vsi možje skupno. Navadna njih jed je bila tista glasovita črna juha in pa včasih nekaj divjačine, če je kateri tovariš kaj ubil; tako ni bilo možno meščanom, uživati doma preobilih in predobrih jedil, nego ostali so zvesti stari zmernosti in treznosti. Orožne vaje, telovadba, lov in boj so bila edina opravila Špartancem; zaničevali so rokodelstvo in poljedelstvo, in te posle so morali zanje izvrševati oni ubogi sužnji, helotje zvani.

Najbolj so pa Špartanci cenili boj, in zanj so se lišpali kakor na svatbo in pirovanje. Gorje mu, kdor je bežal iz boja; zaničevali in zasramovali so ga celo dečki; rešil je svojo čast le, če se je vrnil v boj ter tu umrl, hrabro se boreč. — Tako so postali po Likurgovih zakonih Špartanci sicer surov, a junaški narod, in dolgo jim ni bil kos noben sosed. Podjarmili so si male države na okrog in se smatrali skoro za gospodarje cele Grške.

Med najslavnejše špartanske junake štejemo kralja Leonida. Perzijski kralj Kserks je bil poslal proti Grkom

l. 480. pred Kr. neštevilno vojsko, in le-ta je bila prišla do soteske pri Termopilah. Tu se je bil že utaboril Leonida, poveljnik majhni četi, v kateri je bilo tudi 300 Špartancev. Perzijski kralj se je kar čudil toliki drznosti ter je pozval Leonida, naj se prostovoljno vda, in naj mu izroči orožje. »Pridi ponje!« je odgovoril Leonida. »Nas je toliko, da bodo naše puščice in sulice zatemnile solnce, kadar bodo letele na vas.« — »Tem bolje, se bomo vsaj v senci bojevali,« je odvrnil Leonida.

Razkačeni perzijski kralj je ukazal sedaj naskočiti Grke. Hrabro so Perzi naskakovali grško krdelce, toda kaj jim je pomagalo njih veliko število, ko se jih je moglo v ozki soteski le malo hkrati spoprijeti z Grki; a ti so jih pobijali, da se je kopičilo kar na tisoče mrličev pred njimi. Perzijski kralj je kar besnel ter dal umikajoče se svoje vojake z biči priganjati na boj proti Špartancem, toda vse zaman.

A zdaj se je priplazil k perzijskemu kralju izdajica, Grk, Efijalt po imenu; za dobro plačo je peljal izbrano perzijsko četo po noči po strmih stezah čez gorovje, da so prišli Grkom za hrbet. Ko jih je ugledal Leonida, je takoj uvidel, da je zdaj zaman njegova bramba, a ni se hotel umakniti. S svojimi rojaki in nekaterimi drugimi Grki se je bojeval kakor lev, dokler niso ubili sovražniki njega in vseh njegovih junakov. Na bojišču pa so postavili potomci spomenik z napisom:

»Potnik, oznani Špartancem, pokorni tu da ležimo,
Ker velel je tako nam domovine ukaz.«

* * *

Poslavilo se je za nekaj časa tudi mesto Tebe, ko je namreč bil prvak med Tebanci Epaminonda. Epaminonda je bil mož plemenitega rodu, toda ubožen; a dasi je bil tak siromak, da je imel en sam plašč in je moral ostati doma, kadar ga je dal prat, vendar ni maral nobenega nepoštenega

dobička. Nekoč mu je ponujal perzijski kralj lepo vsoto zlatov, proseč ga neke usluge; a Epaminonda je zavrnil poslanca, rekoč: »Ako je to, česar želi tvoj kralj, moji domovini v prid, storim to tudi brez nagrade; ako pa bi škodovalo domovini, tega ne bi storil niti za vse zaklade tvojega kralja.« Često se je hrabro bojeval in premagal sovražne Špartance. V bitki pri Mantineji pa ga je zadelo smrtonosno kopje; a ni si ga pustil izdreti, dokler mu niso sporočili, da so njegovi vojaki premagali sovražnike; zdajci si je izdrl kopje ter umrl.

* * *

Dasi pa so bili Grki tako hrabri in nadarjeni, so se vendar vedno med seboj prepirali. Zdaj je ta, zdaj ona državnica hotela strahovati druge ter si podjarmiti celo Grško. Pokoriti se pa druga drugi niso hotele niti tedaj, kadar bi to bilo v korist in blaginjo celemu narodu. Še celo z vnanjimi sovražniki so se grški rodovi združevali zoper lastne brate. Prelivali so med seboj kri, in dolgotrajni domači boji so uničevali gmotno blagovitost ter umetniški in znanstveni procvit; a v tem medsebojnem klanju so Grki sami silno posuroveli. Ko pa je domača nesloga dokipela do vrha, se je pričel vmešavati v grške posle mogočni kralj macedonski Filip II. Filip, še bolj pa njegov preslavni sin Aleksander Veliki sta Grke podjarmila. Odslej so le-ti hlapčevali Macedoncem, dokler niso Macedoncev z Grki vred podjarmili Rimljani.

Tako je zatonila grška svoboda in slava; o njih bistrem duhu pa pričajo prelepi kipi bogov in junakov, razvaline krasnih svetišč in nedosežno lepi spisi, s katerimi se naslaja še dandanes ves omikani svet.

C. Aleksander Veliki.

Aleksander Veliki je že kot deček kazal nenavadne zmožnosti. Bil je silno pogumen in drzen; nekoč je skočil na hrbet divjemu žrebcu, ki je bil izkušene jahače vrgel

raz sebe, a Aleksander ga je ukrotil. Zraven pa se je tudi marljivo učil; posebno rad je prebiral povesti o staroslavnihi junakih, in te knjige so mu zbudile nenasitno hrepenenje po enaki slavi.

Že kot osemnajstletni mladenič je šel z očetom Filipom v boj proti Grkom in jih je pomagal poraziti. Ko je bil dvajset let star, so mu umorili očeta, in on je postal vladar Macedoncem in Grkom.

Tedaj pa je zbral ne veliko, a odlično vojsko ter šel z njo na Perzijane. V par letih je prehodil vso prednjo Azijo; niso ga zadržavale niti ogromne sovražne vojske niti nebotične gore in široke reke niti žareče puščave. Sovražnike je premagal, koderkoli so se mu postavili nasproti. Toda ni jih napadal po noči, češ, da noče krasti zmage, nego mirno je spal s svojimi vojaki, drugo jutro pa je navalil z vso silo na sovražnika. Tudi sam je dirjal v najhujši bojni metež, in jahajoč na iskrem konju, je sekal sam po sovražnikih; nekoč bi ga bil skoro ubil perzijski vojak, da ni le-temu neki macedonski častnik odsekal roko baš tedaj, ko je bil že zamahnil po Aleksandrovi glavi.

S premaganimi sovražniki pa je ravnal Aleksander velikodušno; razjokal se je, videč na tleh mrtvo truplo umorjenega kralja perzijskega, ter ga je dal pokopati s kraljevsko častjo, a hčer njegovo je poročil. Ob drugi priliki pa je kruto kaznoval hrabre nasprotnike. Grško mesto Tebe se mu je bilo uprlo takoj v začetku njegovega vladanja, toda on je je osvojil, je dal porušiti do tal razen svetišč in hiše slavnega pesnika, a meščane tebandske, kolikor jih niso bili pomorili Macedonci, je dal zaslužniti. Z Atenci pa je ravnal rahlo, časteč jih zaradi njih slave. Takisto kakor Tebe je razdejal tudi nekaj mest v Aziji. Toda v Aziji je ustanovil tudi mnogo novih mest ter ondi naselil Grke in Macedonce; a izmed vseh mest, ki jih je on zgradil, je najbolj zaslovela Aleksandrija, ki je še

dandanes cvetoče pristanišče v Egiptu ob izlivu Nilovem, in kjer biva tudi na tisoče naših rojakov.

Preveč je imel sreče Aleksander; v tako mladih letih je dosegel slavo kakor nikdo pred njim in malokdo za njim; ni čuda, da se je prevzel in si domišljeval, da je več nego človek. Po trudapolnih bojnih letih se je nastanil v Babilonu ter se je vdal razkošnemu življenju. Le-to pa njegovemu, po tolikih naporih že oslabelemu telesu ni prijalo niti mu ni ugajalo mehkužljivo podnebje v Mezopotamiji. Zbolel je ter šele 33 let star umrl (323 pred Kr.).

Ker ni imel enakorodnega naslednika, ki bi bil mogel vladati in ohraniti ogromno njegovo državo, je le-ta kmalu po njegovi smrti razpadla. Razdelili so si jo med seboj po mnogih ljutih bojih Aleksandrovi nekdanji sobojniki ter ustanovili samostojne države.

D. Iz rimske zgodovine.

Čudovita je zgodovina tega naroda, ki se je nazival po večnem mestu Rimu. Pripoveduje se, da sta ustanovila ob spodnjem Tiberu brata Romul in Rem polosemsto let pred Kristovim rojstvom mestece, sestoječe iz bornih koč, obdanih z nizkim nasipom, in naselila ondukaj poleg domačih kmetov in pastirjev mnogo begunov in hudodelcev, ki so tja pribežali od vseh vetrov. Zakone jim je dal Romul, prvi njih kralj, a drugi kralj Numa je uredil njih vero in bogočastje.

Po žilah teh ljudi pa se je pretakala izredno junaška kri, a vodil jim je roko bister in trezen razum. Kmalu so se otresli jarma silovitega sedmega kralja ter izvolili izmed sebe dva poveljnika (konzula) za eno leto, državne posle pa je vodil odslej zbor odličnih plemenitašev (patricijev), zvan starešinstvo ali senat. Senatova modrost je vodila roko konzulom, in le-ti so najprej najbližje narodiče podjarmili, kmalu pa se srečno lotili tudi daljnejših dežel.

Pa tudi narod sam ni bil brezpravna čreda, nego zdaj pa zdaj so se zbirali možje ter se posvetovali o najvažnejših poslih svoje države, in kar so sklenili, je bil splošno veljaven zakon. Vse te pravice so imeli najprej samo plemenitaški veliki posestniki; poleg njih pa je raslo vedno bolj število obrtnikov, trgovcev in malih posestnikov, tako da so morali po hudem uporuh vendar le odnehati plemenitaši ter dovoliti, da se smejo tudi neplemeniti domačini in celo tuji priseljenci z njimi vred posvetovati o državnih poslih, skrbeti za blaginjo domovine z nasvetom, denarjem in mečem. Tako je zadobila država novih združenih sil ter je v krvavih bojih premagala vse sovražnike na morju in na suhem. Že dve sto let pred Kr. je segala rimska oblast celo do severnega konca Jadranskega morja ter do vznožja planinskega in kraškega gorovja.

Dokler so bili Rimljani večjidel kmetje, so se silno bali morja; toda naučili so se, zmagovati tudi izurjene pomorščake. Stesali so si ladje, nerodne in iz surovega lesa, a napravili so na njih mostišče; to so vrgli tako na sovražno ladjo, da so se ostri žreblji zabodli v rob ladje, in hrabri Rimljani so tekli čez most v tisto ladjo ter posekali sovražnike.

Že 183/182 pred Kr. so ustanovili Rimljani mesto Akvilejo (Oglej) po staroitalskem obredu: vola in kravo so vpregli pred plug ter potegnili brazdo tam, kjer so potem zgradili mestno obzidje. Oglëj so vedno bolj širili, da je postal središče trgovine med vzhodom in zahodom ter najmočnejša trdnjava — »ključ Italije.« Iz Ogleja so napadli in podvrgli kmalu Japode, ustanovili Trst, podjarmili Istre in Karne ter stopili v prijazne odnošaje z miroljubnimi Noriki, katere so podpirali proti sovražnim sosedom.

Toda tudi ljudovlada rimska je propadla. Iz zmagovitih vojen so bili privedli Rimljani na stotisoče ujetih sovražnikov ter jih poprodali za slepo ceno bogatinom; ti so z njimi obdelovali polje ter spričo tega lahko prodajali

po ceni žito v Rimu. Ker pa so padle žitne cene, je propadel srednji kmetiški stan, in kmetje, ki so bili poprej samosvoji posestniki, so postali hlapci ali najemniki bogatašev ali pa so šli med vojake. Kajti vojske so se vračale z bogatim plenom, in kdor je doslužil vojake (veteran), je dobil kmetijo v svojo last. Če ni bilo drugače, je pa osiromašeli kmet šel v Rim; tam pa je na narodnih shodih politikoval in glasoval za tistega častihlepnega mogotca, ki mu je najbolje plačal glas, ga najobilneje gostil in v beli obleki (kandidat) lepo prosil, da naj glasuje zanj, kadar bodo volili konzule ali druge visoke uradnike.

Iz plodovitih dežel, zlasti iz Egipta, so vozili v Rim žita za revne meščane; bogataši so napravljali obilne pojedine ter vabili nanje tudi najbolj zamazane in raztrgane meščane. Najbolj pa se je radoval Rimljan v »cirkusu«. To ti je bil velik okrogel prostor, obzidan z visokimi zidovi, ob katerih so se dvigali višje in višje kameniti sedeži; po njih pa se je kar trlo moštva in ženstva, ki je gledalo tja doli v sredino s peskom posutega cirkusa (arena). Tam so se borili možje — gladijatorji — po dva in dva, poskušajoč prebosti s kratkimi meči drug drugega. Komaj dihali so se upali gledalci, pričakujoč, kdo bode zmagal. Zdajci pade eden borilcev na tla, nasprotnik mu pa stopi na prsi, obrne oči kvišku proti narodu, kakor da bi hotel vprašati, kaj naj stori s premaganim nesrečnikom. Navadno so iztegnili gledalci roko, skrivili palec in ga obrnili navzdol v znamenje, da naj usmrti oni borilec onemoglega tekmeča. To je bil krik, ko je prebodel zmagalec na tleh ležečega nasprotnika in je njegova kri barvala drobni beli pesek. In za tema je prišel na vrsto nov par boriteljev in za njim tretji in četrti . . . na stotine parov se je pomorilo, če se je imenitniku zljubilo, s tako igro počastiti svojo zmago v vojni ali pogreb očetov ali pa tudi samo zato, da se prikupi narodu češ, da bi ga le-ta kot radodarnega gospoda podpiral v prihodnjem boju za visoke službe. Izpuščali so pa v areno tudi divje zveri:

leve, rise, medvede itd. Imeli so jih zaprte v spodnjih prostorih cirkusa in jih potem spuščali na sužnje, ujete sovražnike, da so jih raztrgali — narod pa je ploskal in se radoval, da se je tresel cirkus. Najnedolžnejša zabava je bila, če so imeli konjsko dirko v cirkusu, ali če so ga napolnili z vodo, da so po njej plavale ladje in se borile kakor na morju.

Obubožanemu kmetu se je pridružil brezposelni roko-delec, ki ga ni več redil njegov obrt, odkar so bogataši z nakupljenimi sužnji izdelovali na debelo in po ceni različno blago. Tako se je narod italški kmalu razdružil v dve skupini: v par tisoč rodbinah se je nakopičilo neizmerno bogastvo, s katerim so lahko živeli v nepopisnem razkošju; vse drugo prebivalstvo — ogromna večina — pak so bili sužnji, hlapci ali pa kmetje, ki so imeli kos zemlje v najemu dotlej, dokler se je ljubilo bogatinu, jim ga pustiti.

Izmed bogatašev pa so začeli nekateri hrepeneti po kraljevski časti in oblasti. Najsrečnejši med njimi je bil Julij Cezar. Z vojsko, obstoječo iz nemaničev (proletarcev), njemu popolnoma vdanih, je podvrgel v krvavih bojih sedanje Francosko ter je vdrl tudi v naše dežele; še dandanes imenujemo gorovje med gorenjo Savo in Sočo s Triglavskim pogorjem Julske Planine. Toda nekateri Rimljani se mu niso hoteli pokoriti; niso se hoteli vdati samovolji kateregakoli sodržavljana, nego ostati so hoteli republikanci. Zato so umorili Cezarja; toda zaman, kajti Cezarja pranečak Oktavijan Avgust je s pomočjo stričevega bogastva, njegove slave in vojske premagal vse tekmece ter je postal tudi po imenu prvi cesar rimski. Na slavo Julija Cezarja nas še dandanes spominja nazivalo najvišje vladarske oblasti — cesar ali car.

Tudi Oktavijan je vdrl v naše kraje ter je sam šel v boj proti ondotnim narodom: sam je premagal Japode, ki so se hrabro branili na svojih trdnih visokih gradiščih. Najhujši boj je prebil pred gradiščem v Metuljah (Metullum).

na Krasu. Bil je celo hudo ranjen, a ni odnehal in osvojil si je Metulje. Podjarmil je vse narode ob morju in Savi tja doli do Siska in Zemuna (34 pred Kr.) in ustanovil je Emono (Ljubljano). Njegova pastorka Tiberij in Druz sta pa podjarmila vse planinske pokrajine tja do Dunava. Dunav od bavarske meje do izliva Drave je bil odslej meja rimskemu cesarstvu.

Grozni so bili ti boji in krvavi; povsod, posebno pa ob Kolpi in Krki je tekla kri v potokih. Na prehodih kraških in planinskih vrhov so si napravili domačini zaseke iz močnih dreves; toda niso jih rešile niti utrdbe niti pogum. Črez njih trupla so drli Rimljani dalje in dalje; mnogo gradišč so razdejali tako, da nam ni možno več določiti, kje so stala, n. pr. Metulje, katerih prebivalci so poginili do zadnjega. Goste šume, ki so zapirale Rimljanom pot in dajale domačinom zavetje, so Rimljani zapalili, da so pogorele mnogo milj daleč. Z ognjem in mečem so uničili toraj Rimljani vsako iskro upora med Panonci in Noriki in drugimi narodi. Premagali pa so jih tem laže, ker so imeli boljše, jekleno orožje nego nasprotniki, ki so se še borili s prazgodovinskim (bronastim) orožjem. Na tisoče mladih ujetnikov so prodali za sužnje, druge pa odvedli daleč proč v druge dežele.

Toda »Rimljan se naseli povsod, kjerkoli zmaga«, je bilo rimsko načelo.

Razdelili so Rimljani vse dežele v pokrajine. Ob morju je segala za Avgusta Italija še celo na Kranjsko; severno od nje se je razprostirala gorata Karnija in potem Norik do Dunava, obsegajoč današnjo Koroško, zahodnji Štajer in južno Dol. Avstrijo. Vzhodno od Norika pa se je daleč na Ogrsko raztezala Panonija, ravan polna gostih šum in močvirij; tudi vzhodni rob Štajerske in ravni del Kranjske je spadal pod Panonijo. V te pokrajine so pošiljali Rimljani oskrbnike, ki večinoma niso bili »pastirji svojim čredam nego volkovi«; odirali so stanovalce (provincijale) z viso-

kimi davki od zemljišč in obrtov in dediščin; celo najubožnejši podaniki so morali plačevati harač (davek od glave), za vojake in uradnike pa so morali dajati žito. Na mejah kronovin so bile mitnice, na katerih so pobirali cestnino od tovarnega blaga, n. pr. v Ptuju, Celju, na Trojanah, na meji med Norikom in Italijo, v Ljubljani in Pontablju. Napredek pa je bil, da so Rimljani izmerili vsa zemljišča in jim določili meje. Sodstvo ni stalo mnogo, kajti namestnik cesarjev je potoval po deželi, pozval predse vsakega, kdor je imel kako pritožbo ali je bil sam tožen, in je kratko, prav po vojaško izrekel sodbo, ki se je takoj izvršila. Samo oni so se smeli pritožiti pri cesarju, ki so bili rimski državljani; o življenju in blagu provincijalov pa je razsojal namestnik sam. Učili so podanike, častiti cesarja kot božje bitje; zato so prirejali narodne shode, na katerih so darovali rimskim malikom in cesarju ter jim postavljali oltarje in kipe. Tako so širili med domačini latinski jezik, svoje šege, svojo omiko in svoje zakone ter svojo vero. Svojo kulturo so širili Rimljani tem laže, ker so ustanavljali na starih gradiščih in drugih primernih krajih nova mesta. Tako so nastala mesta: Emona (Ljubljana), Celje, Ptuj («Na Hajdinu») na Štajerskem, Virunum na Gospevetskem polju; ob morju so cvetla poleg Ogleja mesta Trst, Koper in Pulj, na izlivu Kolpe v Savo je nastal Sisek, ob gorenjem Dunavu pa Vindobona. Poleg utrjenih mest, obdanih večinoma z obzidjem in jarkom, so bile manjše naselbine, n. pr. Nauportus (Vrhnika), Neviodunum (Drnovo pri Krškem) i. dr.

V teh mestih in trgih so Rimljani naselili deloma italske kmete in obrtnike, deloma vojake in domačine. Ti so obdelovali polje okrog mesta, pasli tod živino in sadili ovočno drevje in trto. V mestu so izdelovali blago za obleko in razno orodje iz volne, lana, lesa, železa, ilovice, usnja itd. Izven mesta ob veliki cesti so pokopavali svoje mrlične, katere so izprva sežigali; pozneje pa so cela trupla v

sarkofage devali. Na grobovih so postavljali spomenike ter praznovali obletnico, izražujoč ljubezen do rajnih svojcev.

Razvajeni Rimljani so si tudi v provincijalnih mestih gradili hiše, kakoršne so imeli v Rimu samem, si napejljavali v mesto po hišah vodo studenčnico, si napravljali kopališča s podtalno zračno kurjavo (hypocausta) za gorke kopeli itd.

Rimljani so vzeli domačinom vso zemljo in jim pustili samo koče in malo sveta kot najemnikom, katere sme gospodar vsak čas pognati, a gospodarji so bili zemljiščem rimski vojaki in drugi naseljenci. Med te pa so silili tudi mnogi domačini; stopili so pri Rimljanih v službo kot hlapci ali vojaki. Naučili so se od njih, bolje obdelovati zemljo, zasajati vinsko trto, rediti živino, izdelovati razne obrtne izdelke ter z njimi tržiti. Naučili pa so se od Rimljanov tudi bojevanja, rimskega bogočastja itd.

Mnogi provincijali, ki so si na tak način prisvojili višjo rimsko prosveto, so potem oholo prezirali manj omikane svoje rojake; da, sijaj in razkošnost rimske kulture sta jih često tako omamila, da so celo Rimljanom pomagali, zatirati njih rojake.

Rimljani pa so tudi izkoriščali rudnike in fužine, katere so bili otvorili, oziroma zgradili že domačini, n. pr. v Bitnjah v Bohinju; fužine so ograjali celo z zidovjem, da bi jih branili sovražnih napadov.

Rimljani so tudi zgradili po vseh podjarmljenih pokrajinah ceste; znali pa so jih tako izvrstno in trdno polagati, da je njih sledov še dandanes vse polno po naših krajih (»ajdovska cesta«). V prvi vrsti so bile te ceste namenjene seveda vojaškim svrham; po njih so se naglo pomikale rimske vojske iz kraja v kraj, kjerkoli je bilo treba udušiti kak upor ali odbiti sovražen napad. Potem so pa pospeševale tudi trgovino — kajti Rimljani so bili tudi premeteni trgovci — ter so sploh služile prometu;

po njih so prevažali poštni vozovi državne uradnike in druge odlične potnike.

Izhodišče rimskih cest po naših pokrajinah je bilo v Ogleju, kajti Oglej je bil glavni vojni tabor in obenem glavno tržišče. Odtod je bila izpeljana cesta na Koroško čez Križno goro in Predel po Ziljski dolini na Beljak in preko Krive Vrbe v Virunum, odkoder je tekla dalje skozi Solnograd v mesto Steyr proti Dunavu. Druga cesta je spajala Oglej, držeč čez Hrušico in Logatec z Emono, Celjem, Ptujem in je pri Karnuntu in Budi dosegla Dunav; iz Emone je šla cesta tudi preko Krškega v Sisek. Tretja glavna cesta je tekla iz Ogleja vzhodno proti Trstu, Trsatu, Drnovu, Sisku, proti Carigradu in v Dalmacijo.

Ob cestah so stali miljniki, kažoči daljavo, in zgrajene so bile hiše za poštarje in potnike. Na gorskih prehodih so stale trdnjave in krčme (»taverne«). Med večjimi mesti so bile še posebne okrajne (vicinalne) ceste.

Rekli smo že, da izvrstne ceste niso samo pomagale Rimljanom braniti državo, nego da so pospeševale tudi razširjenje njih omike in sicer v najdaljnje pokrajine. Trgovci, rimski in židovski, iz Recije in Dacije, Grki in Sirci so prevažali po njih zlato, baker, vino, lončeno posodo, sode, kože, vosek, sol, med, planinska zelišča (za zdravila in okusne pijače), železo in jeklo ter železno in jekleno orožje, plašče, dragoceno kožuhovino, nakrasnine itd. Nasprotno pa je prihajal jantar od Baltskega morja. Samo orožja niso smeli izvažati trgovci med tuje narode in Germani so smeli samo po dnevu prestopiti mejo, a orožje so morali odložiti.

Kakor so bili Rimljani sploh izvrstni stavitelji, tako so znali tudi mojstrski graditi mostove; čez Savo n. pr. so napravili most pri Črnučah in pri Zidanem mostu. Cesar Trajan pa je dal celo čez Dunav sezidati most, ki je bil tako velikanski, da se še dandanes diviš njega razvalinam (pri Ršavi).

Po večjih rekah in po jezerih so Rimljani tudi plovili, n. pr. po Savi in Ljubljanici do Vrhnike (Nauportus). Ljubljanico so bili namreč uravnali ter po njej vozili kamenje iz loma pri Podpeči v Emono. Za plovitev so jim rabili poleg izdolbenih dreves tudi veliki čolni ali pa plavi, napravljeni iz zvezanih sodov. Sicer pa je držala čez Ljubljansko barje tudi trdna cesta, katere sledovi so se ohranili do današnjega dne.

Vsa ta kulturna dela so izvrševali vojaki, ki so bili nastanjeni po mestih, n. pr. v Ptuju. Pokončavali so divje zverine, osuševali barja, uravnavali rekam struge, kopali prekope, zasajali trte, izdelovali opeko itd. V bližini vojaškega tabora so si postavljali trgove kolibe ter tržili z vojaki; obogateli trgovci pa so si sezidavali tudi trdne hiše, in tako so polagoma nastala okolo vojaških taborov cela mesta.

* * *

Ves ta vpliv rimski pa je bil omejen na kraje ob velikih cestah. Tod so uživali ljudje marsikatero dobroto, pa tudi vse bridkosti rimske vlade. Ako pa si krenil malo ur dalje od ceste v kako stransko dolino ali v goro, si bil mahoma med stanovalci, ki so bili še tako surovi kakor njih očetje pred rimsko vlado, in ki so se trdovratno držali starodavnih šeg ter zvesto služili malikom svojih pradedov.

Brez vere ni bilo nikdar in nikjer nobenega naroda na svetu. Odkar nam pripoveduje zgodovina kaj o tem, kar se je vršilo na zemlji, nam pripoveduje tudi, da je človek, verujoč na prihodnje življenje po smrti, iskal tistega nevidnega gospoda, ki je ustvaril svet in človeka, ki daje zemlji dobrodejni dež, da rodi človeku in drugim živim bitjem potrebnih plodov; in opazujoč strelo in grom, potrese in druge neznanske prirodne sile, je človek jel slutiti, da le-te ne izvirajo same iz mrtve prirode, nego da

biva tam gori nekdo, ki na zemljo sedaj dobrote pošilja, sedaj pa v svojem srdu hoče uničiti vse, kar je ustvaril.

Polagoma si je človek s svojo domiselnostjo ustvaril množino takih skrivnih bitij, jih imenoval bogove ter o vsakem vedel povedati, v kakem sorodstvenem razmerju je z drugimi bogovi. Bogovi pa so bivali po njegovem mnenju nekateri v nebesih, drugi na zemlji, ob rekah in studencih ali na gorah (vile!) in tudi po hišah, zopet drugi v morju ali pa celo pod zemljo. Predstavljal si jih je večinoma v človeški podobi ter o njih bajal, da kakor ljudje sedaj popivajo in popevajo, a sedaj se igrajo, prepirajo ali celo bojujejo med seboj; tu in tam se tudi prikažejo ljudem ter jim ali pomagajo ali jih pa tudi varajo in jim škodujejo.

Hoteč si pridobiti naklonjenost bogov, so jim opravljali malikovalci razne daritve; nekateri so jim prinašali v dar to, kar jim je rodilo polje in hlev, nekateri pa tudi celo nedolžno deco ali ujete sovražnike. Ta narod je molil bogove in jim daroval v senci stoletnih bukev in hrastov, drug pa na solnčnem vrhu golih gora; še drugod pa so jim gradili krasna svetišča (templje) iz najdražjega mramorja.

Dasi malikovalci, so bili Grki in Rimljani v starejših časih jako pobožni in krepostni. Toda bolj ko se je bližal čas Kristusovega prihoda, bolj je ginila v srcu poganov verska iskrenost; grški in rimski modrijani so jeli ugibati, da so vsi poganski bogovi le praznoverski izrodki domiselnosti, da je nespametno, verovati v več bogov, in da razumnik ne more verovati v več nego enega samega Boga. To prepričanje se je utrjevalo in širilo tem bolj, ker so živeli nedaleč od njih, deloma celo med njimi ljudje, ki so častili in molili le enega Boga: Židje. Žal, da se je židovski narod omikanim Grkom in Rimljanom tako gnusil, da se jim tudi njih vera ni hotela prikupiti.

A bolj ko je pešala vera med Rimljani, bolj se je množilo število njih bogov; kajti ne le, da so bogove vsa-

kega podjarmljenega naroda prenesli v Rim ter jih ondukaj sprejeli v svoja svetišča, tudi njih vojaki in trgovci italski so se v daljnih pokrajinah širne rimske države seznanili z raznim bogočastjem ter je, domov prišedši, tudi tukaj uvedli. Tako se je udomačilo zlasti tudi češčenje raznovrstnih jutrovskih bogov, n. pr. egiptovskih bogov Serapija in Izide ter vzhodnoazijskega solnčnega boga Mitre (prim. mitreje v Rožancu pri Črnomlju!).

Iz Jutrovega pa se je razširjevala proti zapadu tudi krščanska vera, vera ljubezni. Željno so se je oklenili ne le poganski modrijani in omikanci, katerim je bila že davno zamrla vera v njih bronaste in kamenene bogove, a so zaman iskali tolažbe in pravega spoznanja v posvetni modrosti — temuč strastno so se oklenili krščanstva tudi vse nebrojne množice siromakov, katere je bila poganska vera in postava uklenila v suženjske verige, kateri so bili po rimskem zakonu brezpravni kakor živina, s katerimi so rimski gospodarji tudi ravnali kakor z živino. Vsem tem bednim zatirancem je obetala vera Kristusova, vera bratoljubja, rešitev iz neznosnih spon; saj je učila, da smo vsi enaki in enakopravni pred Bogom, ker smo vsi ustvarjeni po božji podobi in smo vsi bratje v Kristusu, in da vsi lahko dosežemo večno življenje.

Tudi po naših pokrajinah se je še za rimskega svetovladja brzo razširila sveta vera; sv. Marko sam je posvetil za prvega škofa oglejskega učenca svojega sv. Mohorja (Hermagoras), in le-ta in pa njegov dijakon sv. Fortunat sta potem oznanjevala evangelij med tedanjimi prebivalci naše domovine. Oglejski škofje (patrijarhi) so bili poslej najjimenitnejši za papežem.

Toda poganstvo se ni hotelo izlepa umakniti novi veri, nego se ji je dolgo, dolgo časa — skoro tristo let — upiralo, in v tem dolgem boju je žrtvovalo brez števila mučencev življenje in prelilo kri za Zveličarja. Tudi v naših krajih je tačas mnogo kristijanov doseglo mučeniški

venec, med njimi celjski škof Maksimilijan, ptujski škof Viktorin, siški škof Kvirin, a za cesarja Dijoklecijana so najvrlejši delavci v sremskih kamenolomih umrli z mučeniško smrtjo.

Stoprv Konstantin Veliki, v katerega srcu je bila za-netila iskro krščanske ljubezni mati Helena — sv. Jeleno časte posebno po Dalmaciji — je proglasil krščanstvo za državno vero; on je bil tudi prvi cesar, ki se je dal krstiti (na smrtni postelji); umrl je v beli obleki novokrščenca.

Odslej se je krščanstvo hitro razširjalo; mnogo novih cerkev se je zgradilo in tudi mnogo poganskih svetišč preobrazilo v cerkve, in že 60 let po Konstantinovi smrti je dal zatvoriti cesar Teodozij poganska svetišča in proročišča ter poganske šole in je s smrtno kaznijo prepovedal pogansko bogoslužje. Križ je bil zmagal!

Toda motil bi se, kdor bi mislil, da so bili v tem času po naših krajih že vsi ljudje kristijani; stara izkušnja uči, da se primejo novih misli, šeg itd. najraje in najprej omikanci, prebivalci mest, dočim so seljaki konservativni in se trdno drže starih navad in običajev. Tudi vero Kristusovo so sprejeli najprej po mestih, a na kmetih so še dolgo častili stare malike; zato so meščanje začeli nazivati mali-kovalce kar naravnost »pogane« t. j. seljake (lat. pagus = selski predel).

Propad rimskega cesarstva. Ustanovitve nemških držav.

A. Preseljevanje narodov. Huni.

Okrog 400 let so vladali Rimljani skoro po vseh tedaj znanih krajih Evrope, zapadne Azije in severne Afrike. Toda tudi tej ogromni državi je naposled bila usodna ura, in razpadla je. Rimljani, gospodarji in tlačitelji podjarmljenih narodov, so bili sčasoma postali nezmožni in nevredni, da bi bili še dalje sveta vladarji. Odkar so bili osvojili vse države okolo Sredozemskega morja, se niso nič več brigali za državne in vojaške posle, ni jim bilo nič več mar poljskega dela in obrti, nego trudili so se samo, da bi kar največ zakladov nakopičili v Rimu; zategadelj pa so izsesavali narode, jih kovali v robske verige, od njih krvavih žuljev pa živeli v nepopisnem razkošju in potratnosti. To razuzdano življenje, tisto nezmerno popivanje in pojevanje, s katerim so najvišji stanovi nesmiselno zapravljali velikanske vsote, jim je polagoma izpilo mozg in možgane ter jim uničilo duševne in telesne moči. Malokateri plemenitaš je še maral iti v daljne dežele na boj proti vnanjim sovražnikom, in tudi nižji stanovi so se branili vojaške službe; zato je nedostajalo domačih vojakov, in morali so jemati v službo mladeniče iz podjarmljenih dežel in celo iz neodvisnih sosednjih narodov, n. pr. iz mnogoštevilnih razrodov nemških. Mnogi taki najeti vojaki so se izšolali v rimskih taborih in so dospeli do najvišjih dostojanstev; vojaki nižjih

vrst pa so po dovršeni vojaški službi dobili v dar kos državnega zemljišča na mejah rimske države.

Proti tem mejam pa so vedno silneje pritiskali čili, bojeviti narodi, posebno nemški, bodi si, da so se bili doma tako razmnožili, da so si morali iskati novih zemljišč, bodi si, da jih je gnala plenoželjnost, napadati bogate pokrajine rimske. Izprva so jih Rimljani še odbijali čez Dunav; toda omagovali so vedno bolj, a vedno drznejše in siloviteje so napadali rimske državne meje Nemci, zlasti odkar so bili nekateri njih knezi združili manjše razrode v velike skupine ter s tem podvojili in potrojili svojo moč. Že za cesarja Avgusta je heruščanski vojvoda Arminij uničil veliko rimsko vojsko v Tévtoburškem lesu, kamor jo je bil zvilil z zvi-jačo v neizmerne šume in močvirje (9 po Kr.).

Rimska moč pa je slabela tudi spričo krvavih domačih pobojev, kajti zoper cesarja so se dvignili često v raznih rimskih pokrajinah uporni vojaki ter si izvolili nove cesarje; tako je bilo često več cesarjev hkrati, nekoč kar trideset. Na zvestobo in požrtvovalnost podložnih narodov pa se tudi ni mogla zanašati rimska država, saj jih je nje jarem tako žulil, da so vsi hrepeneli po osvoboditvi.

Več stoletij so se borili Rimljani z obmejnimi narodi. L. 375. pa se je med stanovniki severne in vzhodne Evrope pričelo neko splošno gibanje, ki je kakor silna povodenj vedno naraščalo ter naposled poplavelo vso rimsko državo. Skoro vsi narodi so zapustili stara selišča ter se drevili proti rimski državi. To veliko gibanje se zategadelj po pravici imenuje preseljevanje narodov.

Pričelo pa se je to vrvenje na vzhodni meji Evrope ob Hvalinskem morju. Iz Azije so bili tačas prihruli divji Huni, katere nam stari pisci popisujejo tako-le:

»Brez brade so, čokati, grdega obličja, ker dečkom brž po rojstvu prerežejo lica, da jim zaradi brazgotin ne morejo rasti brke. Krivonogi so kakor zveri, in skoro živinsko je njih življenje. Ni jim treba ognja, da bi si kuhali jedi; njih

živež so korenine in zelišča, ali pa jedo na pol sirovo meso. Ničesar nimajo, celo šatorov iz trstja ne najdeš pri njih. Brez miru blodijo po hostah in gorah in so privajeni od otročjih nog gladu in žeji in vsaki vremenski izpremembi. Njih oblačila so ali platnena ali sešita iz kože manjših živali; vedno pa nosijo isto obleko doma in na polju ter jo imajo tako dolgo na sebi, dokler ne razpade v čape. Kosmata svoja bedra pokrivajo s krtovimi kožami; njih škornji pa so tako nerodni, da težko hodijo v njih. Toliko boljši jahači pa so; sicer so njih konji suhi in grdi, vendar stanovitni. Na njih čepe kakor prirastli in na konjih opravljajo svoje navadne posle. Po noči in po dnevu je skoro vse na konju, na konjih kupujejo in prodajajo, na konjih jedo in pijo; večjidel Hunec tudi spi na konju, na njegov vrat naslonjen. Celo svoje zборе in posvete izvršujejo na konjih. Pluga in motike ne poznajo. Brez ognjišča in dvorišča se skitajo semtertja s svojimi vozovi, na katèrih bivajo žene in pa otroci, dokler ne dorastejò. Drugje rojen, drugje izrejen, ne ve nihče, odkod je. Ne poznajo razločka med krepostjo in pregreho . . .«

Z divjo svojo hrabrostjo so naskočili in premagali Huni najprej mogočne Gote, potem pa so drli dalje proti zapadu ter se naposled naselili na Ogrskem. Ogrske nižine so jim posebno zato ugajale, ker so mogli tukaj živeti tako, kakor so se bili navadili v svoji prvotni domovini v Aziji. Odtod so napadali sosednje dežele ter strahovali vso srednjo in vzhodno Evropo.

Vrhunec slave in moči so dosegli Huni, ko jim je zavladal kralj Atila. Le-ta je bil majhen in čokat, grd, kakor vsi Huni, a stanoval je v palači, ki je bila zgrajena iz lepo rezanega in obsekanega lesa. Krog njegove palače je bil nebroy hiš za njegove žene, otroke ter za njegove dvorjane. Atila je živel po navadi svojega naroda priprosto, in dočim je veleval, svojim gostom streči z najboljšimi jedili v srebrnih skledah in jih napajati z vinom v zlatih in srebrnih

čašah, je sam užival meso z lesenega krožnika in pil vino iz lesenega kozarca. Tudi obleka njegova je bila priprosta, samo snažnejša nego drugih Hunov. Rad je poslušal pevce, proslavljajoče njegove in njegovih rojakov junaške čine, njih poboje in zmage. Držal se je vedno resno in z bliskajočimi svojimi očmi je krotil svoj divji narod. Sam sebe je zval »šiba božja«.

Tak sta bila narod in kralj, katerih se še dandanes spominjajo pravljice slovenske, pripovedujoč o »pesjanih« ali »pesoglavcih« ter njih okrutnostih in grozotah.

Atila je premagal cesarja v Carigradu ter mu naložil letni davek. Potem je zahteval sestro rimskega cesarja za ženo, in ker njemu, »barbaru«, te želje cesar ni izpolnil, zato je udaril z veliko vojsko v Galijo (sedanjo Francosko); toda Rimljani s svojimi zavezniki so ga porazili na Katalavnskem polju (451), kjer je bilo baje prelito toliko človeške krvi, da je drla v celih potokih.

Hoteč se osvetiti, se je vzdignil Atila že l. 452. iznova še z večjo vojsko ter je krenil naravnost proti Rimu. Spotoma je opustošil naše pokrajine, razdejal cvetoča mesta, n. pr. Ptuj, Celje in Emono (Ljubljano) in se utaboril naposled pred Oglejem ter ga začel oblegati. Mnogo Oglejcev je bilo že preje zbežalo na bližnje otoke ter se ondukaj naselilo. Med obleganjem Ogleja so Huni ropali po okolici daleč na okrog.

Tri mesece je Atila zaman oblegal Oglej, in njegovi vojaki so bili že nevoljni ter so zahtevali, naj jih pelje dalje. In kralj se je res že pripravljal na odhod. Ko pa je jezdil nekega jutra okolo mesta, je zapazil čapljo, ki je nosila svoje mladiče z nekega stolpa v mestnem ozidju. Hitro je sklical svoje vojake ter jim rekel: »Glejte, to je gotovo znamenje, da se mesto skoro vda, ker ga že ptiči zapuščajo.« To je navdalo Hune z novim pogumom; naskočili so še bolj razjarjeni mesto. V tistem hipu se je posul tudi isti stolp, s katerega je bila čaplja odnesla mladiče. Skozi to vrzel so

prodrli Huni v mesto, je oplenili in razrušili ter poklali več tisoč ljudi. Ko so hunske tolpe odšle z bogatim ropom, se je vrnilo nekaj begunov v razdejani Oglej, mnogo drugih pa je ostalo v varnejših krajih, na otokih, in položili so tako temelj novemu mestu — Benetkam.

Atila je hrul dalje; smoter mu je bil Rim sam. Tresla se je vsa Italija, kajti cesar in vojskovodje niso imeli poguma, da bi se bili postavili v bran groznemu sovražniku. Toda česar se nihče ni upal, to je storil papež Leon I. V svečani procesiji je šel v hunski tabor ter zaprosil premogočnega Atilo, naj prizanese Rimu. Zagrozil mu je, da bode Bog kaznoval tudi njega tako, kakor je bil udaril kralja gotskega Alariha, ki je kmalu potem umrl, ko je bil oropal Rim. Praviijo, da je Atila videl med govorom papeževim angela, ki mu je pretil z mečem. Beseda Kristusovega namestnika je segla Atili v srce; ni šel dalje, ampak vrnil se je na Ogrsko. Ondukaj pa se je vdajal bolj in bolj pijančevanju in razuzdanemu življenju, in pri nekem slovesnem ženitovanju ga je baje zadela kap. Tak je bil konec »šibe božje«.

Kmalu po njegovi smrti je razpadla hunska država, ker so se prepirali Atilovi sinovi med seboj, in ker se je hunski narod bil vdal mehkužnosti. Podjarmljena ljudstva so se dvignila ter se otresla hunskega nasilstva. Huni pa so se morali umakniti proti vzhodu in so kmalu izginili.

B. Germani.

Najhujše udarce so zadali rimski državi ter posedli največ rimskega sveta Germani. Germanskega plemena so bili Goti in nebroj manjših razrodov, stanujočih izprva severno od Dunava in Alp. Ko se je pričelo preseljevanje narodov, so se združili manjši germanski rodovi v večje skupine, n. pr. v frankovsko, alemansko, sasko pleme.

Zapadni Germani so bili neposredni sosedge Rimljanom na severu, Goti pa so prebivali najprej po nižinah sedanje Ruske, dokler jih niso Huni potisnili daleč proti zapadu. Po dolgem potovanju so se naselili Zapadni Goti na Španskem. Sprejeli so katoliško vero ter se stopili s prvotnimi prebivalci v sedanje Španjce in Portugalce.

Vzhodne Gote pa je pripeljal v Italijo slavni kralj Teodorih, ki je bil tedanjega kralja italskega Odoakarja premagal v slavnih bitkah pri Ogleju, pri Veroni in pred Raveno. Rimljanom so vzeli zmagovalci tretjino in celo polovico zemljišča; zategadelj so jih oni silno mrzeli, tem bolj, ker so bili Goti zagrizeni krivoverci — arijanci — a Rimljani so bili katoliki ter veliko bolj omikani.

Po Teodorihovi smrti pa so nastali tudi med Goti samimi razpori, a izkoristil jih je carigrajski ali bizantinski cesar Justinijan ter je po slavnih svojih vojskovodjah Belizarju in Narzu uničil skoro ves narod gotski (555).

Toda že za malo let (569) so Grkom oteli večji del Italije Langobardi, zlasti lepe pokrajine ob Padu in Adiži. Privabil je bil Langobarde baje grški namestnik Narz sam, hoteč se osvetiti cesarici, ki ga je bila prehudo razžalila. — Pravljica tudi pripoveduje, kako se je divil raz neko goro ob italski meji (z Nanosa?) kralj langobardski Alboin prelepim planjavam gorenje-italskim ter ustanovil pri tej priliki vojvodino furlansko z glavnim mestom Čedadom. Osnoval je kraljevino langobardsko z glavnim mestom Pavijo. Za malo let pa je dala Alboina umoriti soproga Rozamunda. Črtila ga je, ker ji je bil ubil očeta ter dal iz njegove lobanje napraviti čašo, in nekoč jo je sirovi kralj v pijanosti celo prisilil, da je morala piti iz očetove lobanje.

Langobardi pa so se hitro pokatoličili. Sprejeli so od rimskih sodeželanov tudi jezik in omiko ter se z njimi vred poizgubili med drugim narodom italijanskim; le ime Lombardije je preostalo od njih.

C. Nekoliko o veri ter o javnem in domačem življenju starih Germanov.*

Stari Germani ali Nemci so bili pogani (malikovalci) ter so častili mnogo bogov. Kakor drugi poganski narodi so tudi Nemci izprva častili prirodne moči, o katerih so pa pozneje mislili, da so pojavi nevidnih bogov; le-te so si predstavljali v človeški podobi. Tako se je začela vera v razne bogove, katerim so nadeli posebna imena.

Prvi in najvišji bog je bil Vodan, gospodar nebes in zemlje, stvaritelj vsega duševnega in telesnega življenja. Vsaka sreda je bila njemu posvečen dan. Vodan pa je bil tudi vojni bog; hrabre junake, ki so bili v boju poginili, je po smrti vzel k sebi v Valhalo, t. j. v nebesa. Njegov prvi sin je bil bog Donar, ki je v oblakih prebival, dež pošiljal, bliskal in grmel. Pospesheval je rodovitnost zemlje in je potemtakem bil bog kmetijstva. Četrtek je bil njegov dan. Drugi Vodanov sin je bil Zijo, bog vojne in boja. Meč je bil njegovo znamenje. Nemci so mu posvečevali torek ter so njemu na čast prepevali junaške pesmi. Friga je bila Vodanova žena ter boginja zakonskega stanu. Frejo, kateri je bil petek (freitag) posvečen, so častili kot boginjo ljubezni, spomladi in lepote. Nertus je bila boginja zemlje. Berhta se je zvala boginja svetlobe. Boginja Hulda je bila varuhinja zakonskih ljudi ter je nadzorovala gospodinjstvo in domača opravila sploh. Pridnim deklicam je po noči pomagala presti, zanikarnim pa je kodelje zažigala. Kadar je snežilo, so menili stari Nemci, da si Hulda postilja, a sneg je perje njenih blazin. Helija pa se je zvala neusmiljena boginja podzemeljskega sveta (hölle), kamor so po smrti prišli tudi tisti ljudje, ki niso bili v boju poginili.

Na pol božja bitja so bile tudi device Valkire, katere je Vodan pošiljal na bojišča, da so ondu pobirale mrtve junake ter jih vodile v Valhalo. Norne (Rojenice)

* Po Staretu.

pa so novorojenemu detetu določevale dolgost življenja. Nemci so verovali še v druga bitja, ki niso bila ne bogovi ne ljudje, ampak nekaki dobri in hudobni duhovi. Hudobni so se zvali Orjaki (nemški Riesen) ali Velikani, ki so nekdaj bili gospodarji v nebesih, od koder so jih bili mlajši bogovi pregnali. Odslej so se potikali po gozdih in gorah ter se zvali gorski in gozdni Orjaki. Dobri duhovi so se zvali Elfi ali Pritlikovci, ki so v tretjem letu bili že možje, a v sedmem letu že sivi starčki in vendar niso bili nikdar večji nego štiriletni otroci. Bili so jako dobrovoljni in postrežljivi, včasih pa tudi poredni.

Zgoraj omenjena Valhala je bila krasna palača, ki je stala v prelepem gozdiču Azgardu. V tem gaju je rastlo drevje, ki je vedno zelenelo in cvetlo ter vedno sadje rodilo. Le-sem so prišli junaki, ki so bili v boju poginili, ter so našli obilno vsega, kar jim je bilo na zemlji najljubše in najslajše. Za kratek čas so se med seboj borili in si tudi hude rane zadajali; a brž ko je nebeški rog zatrobil ter junake pozval na gosti, so se jim rane zacelile. Gostili so se z najslajšimi božjimi jedili ter pili nebeško medico, ki so jim jo iz zlatih vrčev točile device Valkire. Te junake je Vodan zato v Valhali zbiral, da bi mu konec veka pomagali v boju zoper podzemeljske bogove, katere je vodil hudobni in zviti Loki. Njegova hči je bila že omenjena Helija, boginja smrti, ki je bila na eni strani bela, na drugi pa črna. Vladala je v temnem in meglenem Niflhajmu, kamor so po smrti prihajali vsi tisti dobri ljudje, ki niso bili v boju poginili. Hudobni ljudje pa po smrti niso prišli na drugi svet, ampak morali so kot ponočne luči po zemlji tavati.

Stari Nemci niso svojim bogovom postavljali svetišč in podob, ampak imeli so svete kraje, v katerih so si mislili, da so bogovi prisotni. Najrajši so sredi gozdov odmerili prostor, ki so ga potem zgradili ter posvetili temu ali onemu bogu. Tu v gozdu, kjer jih posvetni šum ni motil v pobožnosti, so se zbirali k službi božji. Sredi takega

zagrajenega prostora je navadno bilo sveto drevo, v katerem je baje nevidni bog prebival, a pred drevesom je stal njemu posvečen oltar. Pod to drevo so smeli stopiti le duhovniki, ki so čuvali ondi shranjene svetinje ter na oltarju zažigali darovane žrtve. Taka zbirališča so pa bila tudi na prostih tratah, kjer so duhovniki okolo kakega košatega hrasta omejili sveti prostor. Ko so se pa Nemci le nekoliko seznanili s stavbno umetnostjo, so jeli svojim bogovom tudi svetišča graditi.

Najiminitnejši del službe božje je bilo darovanje, pri katerem so bogovom zažigali poljske pridelke ali pa živali, zlasti konje in goveda. Jako radi so pobožni Nemci svojim bogovom tudi darovali vence od cvetic, katere so obešali na sveto drevo ali pa so z njimi ovijali oltarje. Službo božjo so opravljali duhovniki, ki so obenem tudi pazili, da je narod izpolnjeval božje in ljudske zakone. Duhovniki so hodili celo na vojsko ter so ondi borilce izpodbujali ter kaznovali plašljivce; s seboj so nosili božje podobe in druge svetinje ter svojem izproševali božji blagoslov in božjo pomoč. Sploh so duhovniki bili prisotni pri vseh javnih opravilih, n. pr. v narodnih zborih, pri porokah in pri pogrebih, ter so v poznejših časih posvečevali kralje. Tudi voljo božjo so oznanjevali, toda to opravilo so Nemci raje poverjali posebnim duhovnicam; kajti o ženskih so mislili, da imajo več proroškega duha v sebi.

Že v starodavnih časih so se Nemci ločili na več stanov, ki so imeli svoje natanko odmerjene pravice in dolžnosti. Svobodni ljudje so si smeli kupovati zemljišča ter jih zopet prodajati; smeli so se udeleževati narodnih zborov in porotnih sodb, a kadar jih je kdo razžalil ali jim kako škodo prizadejal, so se mu smeli sami osvetiti. Zato pa so morali hoditi na vojsko, toda orožje so si morali sami omisliti ter se preskrbovati z živežem. Tudi so morali vsako leto kralju dati nekaj dobrovoljnih darov ter ga brez odškodnine prenočiti in pogostiti,

kadar je s svojimi služabniki po deželi potoval. Svobodnega človeka si lahko spoznal po tem, da je nosil dolge lase, ter da je bil vedno z mečem opasan. Tiste svobodne Nemce, ki so se v boju odlikovali kot posebni junaki, ali ki so imeli velika posestva, so spoštovali njih sosedje kot nekake plemenitnike, kateri se pa sicer prav nič niso ločili od ostalih svobodnih prebivalcev.

Kakor drugi narodi so tudi Nemci v starih časih imeli sužnike, ki so jim opravljali robska dela. Nемец je s sužniki sicer dosti blago ravnal, toda za njegovo delo mu ni dajal družega nego živež, obleko in stan ter ga je smel prodati kakor kakega konja ali kako drugo stvar. Sužnik ni smel po svoji volji gospodarja menjati niti se smel pri kom pritožiti, ako je gospodar z njim hudo ravnal. Da ga je lahko vsakdo spoznal, je nosil sužnik ozko oblačilo ter je imel vedno kratko ostrižene lase. Sužnike so Nemci kupovali ali pa v vojni ujeli, kadar niso imeli dosti takih, ki so se bili na domu porodili od sužnih roditeljev.

Velikih držav Nemci iz početka niso imeli, ampak razdeljeni so bili na premnogo majhnih plemen ter so popolnoma svobodno živeli. Več kmetij se je združilo v občino, a več občin v grofovino. Vsi svobodni prebivalci ene občine so si izmed premožnejših vlastelinov ali plemenitnikov izvolili župana, ki je potem do svoje smrti ostal občinski glavar. Takisto so si prebivalci ene grofovine izvolili svojega grofa. Grof je bil najvišji deželni glavar, najvišji sodnik ter je bil v vojski poveljnik vsem vojakom svoje grofovine. Toda grof ni bil neomejen vladar, marveč se je moral v vseh imenitnejših stvareh posvetovati z grofovinskim zborom.

V grofovinski zbor je smel prihajati vsak odrastli in svobodni Nемец; toda ker se zaradi prevelike daljave niso mogli vselej zbrati vsi svobodni ljudje, je vsaka občina poslala samo nekatere zaupne može kot svoje zastopnike. Grofovinski zbor se je sešel v kakem svetem gozdiču

vsak mesec vsaj po dvakrat in sicer o mlaju in o ščipu; kadar je bila pa sila, ga je smel grof tudi še sicer sklicati. Možje so prišli vsi oboroženi. Ko so duhovniki oznanili, da je zborovanje bogovom milo, je grof predlagal posamezne nasvete, o katerih se je često vnela živahna razprava. Kadar se ni nihče več oglasil, da bi povedal svoje mnenje, je ves zbor završil svoj sklep. Hoteč nasvet odobriti, so zarožljali možje z orožjem, zavrgli so ga pa z glasnim mrmranjem. Na takih zborih so sklepali o miru in o vojni, volili državne uradnike, sodili hudodelnike, ki so bili svobodnega rodu, ter tudi razsojali prepire, ki so jih imele občine med seboj.

Ob času vojne je bil marsikaj drugače. Posamezne grofovine so izprevidеле, da se same ne morejo ubraniti silnega sovražnika. Zastopniki sosednjih grofov in so si torej izvolili, kadar je bila sila, skupnega vrhovnega poveljnika ali vojvoda, katerega so za čas vojne slušali vsi grofje s svojimi vojaki. Brž ko pa je bila vojna končana, se je vojvoda zopet zahvalil za poverjeno mu čast in je bil to, kar poprej. Še le s časom, ko je Nemcem pretila vedno večja nevarnost od Rimljanov, so se grofovine začele združevati v stalne državne zveze, katerim je bil na čelu vojvoda ali kralj. Tedaj so se razen grofovinskih zborov jeli shajati tudi deželni zbori, ki so razpravljali skupne potrebe ali pa si volili novega kralja. Novoizvoljenega kralja so posadili na ščit ter ga trikrat nesli po celem zboru, da si ga je vsakdo mogel ogledati. Z rožljanjem in ploskanjem pa je zbrano ljudstvo novemu vladarju izkazovalo svojo vdanost in ljubezen. Kralj v tedanjih časih ni imel nobenih znamenj, po katerih bi ga bilo mogoče razločiti od drugih veljavnih mož. Stalne plače pa tudi ni imel, ampak je živel od svojih zemljišč, a razen tega je dobival nekoliko od vojnega plena in od glob. Ljudstvo mu ni plačevalo davka, toda ob svečanih prilikah mu je prinašalo dobrovoljne darove.

Pri sodstvu so imeli Nemci nekatere navade, ki so bile drugim narodom neznane. Manjše prestopke so sodili župani,

večje prestopke in hudodelstva pa grofje ali celo kralji. Toda noben sodnik ni smel obtoženca obsoditi, dokler ga niso porotniki za krivega spoznali. V občini so bili vsi odrastli možje porotniki, pri grofovinskem sodišču pa so zastopniki občin bili obenem tudi porotniki. Spomina vredno je pri Nemcih to, da nihče ni smel biti telesno kaznovan. Le največje hudodelnike, kakor n. pr. izdajalce domovine, so ob glavo devali; za vse druge zločine so zakoni določevali natanko odmerjeno globo, ki jo je moral obsojenec plačati. Od te globe je neki del dobil kralj, neki del občina, največji del pa tisti, ki ga je obtoženec poškodoval. Globa se je plačevala z živino ali pa z drugim imetjem. Celu ubijalec je mogel svoje hudodelstvo poravnati s tem, da je sorodnikom rajnikovim plačal določeno odškodnino ali krvarino. Toda svobodni ljudje niso bili prisiljeni, da se zadovolje s krvarino, marveč so se smeli ubijalcu maščevati. Zakoni so natanko določevali večjo ali manjšo krvarino za vsaki posebni ud človeškega telesa ter so svobodnega človeka višje cenili nego oproščenca. Le za ubozega sužnika, ki ga je gospodar smel ubiti kakor kako živino, se niti zakoni niti sodniki niso zmenili.

Kakor drugi narodi tako niti Nemci nekdanj niso poznali posebnega vojaškega stanu, ampak kadar je bila sila, so vsi odrastli možje morali iti v boj. Tak splošni vstanek so zvali črno vojsko, in le-tej se ni smel odtegniti nihče, ki je mogel orožje nositi. Črna vojska se je le takrat vzdignila, kadar je sovražnik deželo napadel, ali kadar je grofovinski ali deželni zbor komu vojno napovedal. Razen črne vojske so na Nemškem bile še posebne vojaške družbe, ki so same zase hodile v tuje dežele ropat in si osvajat zemljišč. Tako družbo je sklical kak hraber in slaven junak, kateremu so se pogumni mladeniči dobrovoljno pokorili, da bi se pod njegovim zvedenim vodstvom izurili v vojaštvu, ali pa da bi si pridobili lastnega posestva, če domača kmetija ni mogla več živiti družine, ki se je bila že preveč

pomnožila. Črno vojsko so včasih spremljali vozovi, na katerih so bile žene in otroci. Če so bili Nemci v boju premagani, so bežali k tem vozovom, za katerimi so se branili kakor za kakšno ogrado. Večkrat so žene svoje može tako navduševale in hrabrile, da so iznova udarili na sovražnika in ga končno premagali.

Najnavadnejše orožje nemškega vojaka je bil meč, katerega so svobodni možje vedno pri sebi nosili. Mladenič je z dvajsetim letom postal polnoleten ali doleten. Takrat ga je oče ali kak sorodnik pripeljal v ljudski zbor in mu svečano opasal meč ter mu izročil kopje in ščit v znamenje, da se odslej sme udeleževati shodov odrastlih mož, ter da more z njimi iti tudi v boj, kadar bode treba braniti domovino. Drugo vojno orožje je bilo: prača, sekira, sulica in lok.

Že preje smo omenili, da Nemci niso imeli niti mest niti vasi, ampak vsak gospodar je z družino živel sredi svoje kmetije v leseni hiši. Živel so priprosto in pošteno, izvečine ob živinoreji, pa tudi nekoliko ob poljedelstvu. Toda moški se niso dosti bavili z domačim gospodarstvom, ampak so ga popolnoma prepuščali svojim ženam. Na polju so delali sužniki, ki so tudi živino opravljali, žene pa so doma tkale ter z otroki oskrbovale vse, česar je bilo treba pri hiši. Otroke so ostro odgojevali ter jih že od mladih nog tako utrdili, da so lahko prenašali hudo zimo in vse druge nadloge. Sužnikov niso zaničevali in zatirali, ampak lepo so z njimi ravnali, in domači sinovi so se z njih otroki družili kakor z enakorodnimi tovariši. Moški so malo delali. Kadar ni bilo vojne in ni bilo treba iti v ljudske zборе, so hodili na lov, ki jim je bil najljubša zabava. Doma so pa po cele dneve ležali za ognjiščem na medvedovi koži. Večkrat so se sosedje zbrali zdaj na eni, zdaj na drugi kmetiji ter do pozne noči pili pivo, prepevali junaške pesmi ali pa se posvetovali o raznih občinskih potrebah. Včasih so se pa tudi opijanili in prepirali, da je

bilo krvavih glav. Neizrečeno radi so tudi igrali kocke, in marsikateri ni preje odjenjal, dokler ni zaigral vsega svojega premoženja. Potnike so gostoljubno sprejemali ter jih gostili z vsem, kar so imeli; a kadar jim je zmanjkalo jedi in pijače, so jih peljali k sosedu, in tu so se vsi skupaj začeli iznova gostiti.

V zakon si niso jemali po več nego ene žene, in jako so jih spoštovali. Sploh hvalijo nekdanje Nemce, da so čednostno živeli, ter da so bili zvesti in pošteni. Postave so bili velike in močne ter imeli svetle, plave lase in modre oči. Moški so nosili hlače in ozke telovnike, čez katere so ogrinjali plašč ali kožuh; ženske pa so imele belo platneno krilo, ki je bilo s škrlatom obrobljeno.

Navadne jedi so bile: meso, kruh, mleko, sočivje, sadje in sir. Iz ječmena so si napravljali neko pivo, v katero so včasih medu namešali. Mladeničem je bila najmilejša zabava skakati in plesati čez nasajene meče in sulice; in bili so pri tem tako okretni, da se je malokdaj kdo ranil.

Vobče so stari Nemci priprosto živeli, kakor sploh narodi, ki niso več divjaki, pa vendar še ne poznajo razkošne omike.

* * *

Večina nemških rodov je šla v solnčno Italijo skozi naše pokrajine; zato so bili ondukaj tudi hudi boji med Rimljani in selečimi se Germani. To so bili grozni časi. Sirovi barbari so brez usmiljenja pobijali duhovnike po cerkvah, ropali, kar ni bilo pribitega, lovili ljudi ter jih odganjali v sužnost. Mnogo mest so tako razdejali, da se je komaj še poznalo, kje so stala; taka usoda je doletela Virun, Emono i. dr. Preje obdelano, rodovitno polje se je zopet izpremenilo v gozd ali puščavo, in divje zveri so se zopet silno razmnožile. Prebivalci, kolikor jih je bilo še preostalo izza ljutih bojev z barbari, so zbežali v varnejše rimske pokrajine ali pa v najbolj oddaljene gorske predele.

Vso to bedo obmejnih rimskih pokrajin in njenih stanovnikov nam je živo naslikal Evgipij v životopisu sv. Severina in pa Dalmatinec sv. Jeronim, ki je tudi preložil Sveto pismo na latinski jezik (Vulgata).

D. Obri.

V opustošenih deželah je bilo sedaj prostora za nove naselnike. V ogrskih nižinah so se naselili divji Obri, sorodniki Hunov in grdi takisto kakor Huni. Žene in otroci so bivali v pokritih vozovih, možje pa so vedno jahali in zato so imeli krive noge, da so komaj mogli hoditi. Oklep jim je varoval prsi. Sovražnika so obsuli z množico kopij, potem pa so se hitro obrnili, kakor da bi bežali, a takoj so zopet planili nanj od več strani. Prostor, kjer so dalj časa bivali, so utrdili z ogrado, napravljeno iz močnih hlodov, kamenja in ilovice, ter z jarkom. Vsak tak obrski tabor je imel več milj obsega in je bil z drugimi tabori zvezan po manjših enako utrjenih naselbinah. V te tabore so znašali plen, ki so ga otemali sosednjim narodom, in v teh taborih so se smatrali varne pred osveto zatiranih stanovalecev. Le-ti so jim morali delati tlako, jim dajati živila ter jim celo pomagati v vojni; a kadar je bila zmaga dobljena brez truda Obrov, so le-ti pristopili ter pobrali plen.

Največ pa so morali od njih pretrpeti naši pradedje, stari Slovani; kajti Obri niso sami obdelovali polja, nego so raje in bolje živeli ob žuljih podjarmljenih Slovanov. Ti so jih morali spremljati tudi v vojno ter se boriti zanje v prvih vrstah, a vrhu tega so jim morali še plačevati dan ali tribut.

E. Franki.

Dolgo je bila domovina nemških rodov le redko obljudena; sčasoma pa so se vendar močno razmnožili, in tedaj bi bilo treba pridobivati vedno več plodnega sveta ter krčiti

gozde, izsuševati močave itd. Toda takega napornega dela so se Germani, ljubitelji lova in boja, silno ogibali. Veliko bolj jih je mikalo, osvojevati si sosednje, že vrlo obdelane pokrajine; zlasti jih je z bajno silo vleklo proti jugu, proti solnčni Italiji, kamor so jih vabila toli krasna, bogata mesta in toli rodovitne in skrbno obdelane dežele. In tako so germanska krdela, večja in manjša, nepretrgoma nadlegovala in napadala rimske meje, tem bolj, ker jim je bil za petami zopet drug narod, ki jih je z vso silo potiskal proti zahodu in jugu — Slovani.

Rimljani so odbijali njih napade, dokler so mogli, toda silneje in silneje so naskakovali Nemci, a moč rimska je bolj in bolj pešala. Preko Rena in Dunava so prodirali Nemci in zasedali rimske zemlje.

Med temi germanskimi rodovi so bili tudi Franki. Le-ti so preko dolnjega Rena prodrli v Galijo, se ondukaj trajno naselili ter od omikanih rimskih domačinov sprejeli katoliško vero in latinski jezik. Iz zmesi germanskih Frankov in polatinjenih Keltov je vzniknil narod francoski.

Dasi pokristjanjeni, so bili Franki še dolgo tako divji in siloviti, da so si podjarmili vse sosede. Brezobzirno tep-tajoč božje in človeške pravice, je ustanovil prvi katoliški kralj frankovski Klodvik mogočno državo. Njegovi potomci pa so se grozovito med seboj klali ter se pogrezali v naj-ostudnejše pregrehe. Kaj čuda, da sta po takih okrutnostih in gnusobah bolj in bolj ginila ugled in oblast kraljevske rodovine (merovinške), zato pa naraščala vpliv in mogočnost »naddvornikov« (majores domus), t. j. oskrbnikov kraljevskih posestev, najbolj pa naddvornikov Avstrazije, t. j. vzhodnega, nemškega dela frankovskega kraljestva. Ti naddvorniki so bili v istini pravi vladarji, ne pa merovinški kralji, in res je »major domus« Pipin Mali zadnjega Merovingoviča Hilderiha III. stiral v samostan ter se sam dal proglasiti in maziliti za kralja (751).

Pipin je bil krepak vladar. Ukrotil je Frankom sovražne nemške rodove, med njimi zlasti Langobarde, ki so hrepeneli po Rimu. Premagal jih je ter prepustil Rim in obširne pokrajine na Laškem sv. Petru, t. j. papežu. Odslej so bili papeži dvojni dostojanstveniki: duhovni glavarji vesoljnega katoliškega sveta in pa posvetni vladarji »cerkvene države«, katere glavno mesto je bil Rim.

F. Karol Veliki.

Še bolj nego Pipin Mali pa se je poslavil njegov sin Karol, katerega imenujejo zaradi njegovih slavnih del Velikega. Zavladal je po smrti očetovi l. 768. ter je vladal do l. 814. Po njem zovemo vse njegove prednike in potomce Karoloviče.

Karol Veliki spada med najimenitnejše može, kar jih omenja zgodovina, in v celem srednjem veku ni bilo niti mogočnejšega niti slavnejšega vladarja. Dokler je živel, je slušala njega skoro vsa Evropa; a ko je umrl, je bil vzor vsem svojim naslednikom, ki si niso družega želeli, nego da bi postali njemu podobni. Ljudske pravljice so ga ohranile v lepem spominu ter ga slave kot krščanskega junaka, pred katerim so se tresli pogani in mohamedovci. Poznejše nemške kralje so le zato v Ahenu kronali, ker je Karol Veliki ondi najraje bival in si v tamošnji cerkvi izbral svoj grob; Slovani pa še dandanes vsakega kralja nazivajo z njegovim imenom, kajti beseda »kralj« je postala iz lastnega imena »Karol«. Najbolj ga odlikuje katoliška cerkev, ki ga prišteva svetnikom.

Karol je bil velike in ponosne postave; 7 črevljev je bil visok in tako močan, da je mogel dvigniti tudi oboroženega moža. Vojna in lov sta mu bila najljubša zabava; s tem se je tako utrdil, da je izlahka kljuboval mrazu in vročini. Vedno se je častljivo obnašal, da je vsakdo v njem takoj spoznal kralja. Njegove bistre oči so se ljubeznivo svetile,

kadar je bil dobre volje; a grozno so se bliskale, kadar je bil jezen in nejevoljen. Svoje otroke je ostro vzgajal ter jim preskrbel najboljšega učitelja tedanjega časa, učenega Alkuina, katerega je bil iz Angleškega poklical na svoj dvor. Med tem ko so njegove hčere doma pri materi predle in druga dela opravljale, so sinovi morali z njim hoditi na lov in na vojsko. Sploh je Karol jako trezno živel in le ob posebnih nenavadnih prilikah je oblekel svečano kraljevo opravo ter dal prirediti velike gosti. Dasi mogočen in slaven ter preobložen s premnogimi državnimi opravili, je vendar vsak čas našel priliko, da je mogel biti sam s svojimi otroki, katere je neizmerno ljubil.

Velik je Karol zlasti zaradi svojih zmagovitih vojen. Le malo let njegovega vladanja je preteklo brez bojev.

Najprej si je podjarmil Langobarde. Ko je njih kralj pritiskal papeža Hadrijana I., je prihitel Karol temu na pomoč. Premagal in ujel je langobardskega kralja, mu dal postriči dolge lase — znamenje in diko svobodnega moža — ter ga napravil za meniha. Med Langobarde pa je poslal svoje uradnike, »grofe«, naselil med njimi dokaj frankovskih plemičev ter preselil mnogo langobardskih rodbin na Frankovsko. Tako je bila l. 774. uničena samostalnost langobardskega naroda; in Karol je postal neposredni sosed našim slovenskim pradedom.

Najhujše boje pa je bil Karol celih 30 let z nemškimi narodom saskim. Sasi so bili še pogani, so častili še svoje malike ter se zbirali v gajih okrog debelih hrastov, katere je bila zadela ter tako po njih mislih blagosloвила strela. Niso še imeli knezov, nego so živeli po šegi pradedov svobodni v svojih kočah sredi temnih gozdov in za širnimi močavami; le kadar je pretila nevarnost, so si izbrali vojvodo. Napadali so često sosednje frankovske kraje; že zato so bili Frankom nadležni. Karol pa je smatral tudi za svojo dolžnost, da jih pokristijani. Zato jim je dal uničiti stare svete gaje s sekiro in z ognjem ter jim dal postaviti lesene

božje hrame krščanske. Prestrašeni narod mu je obetal krst in zvestobo; a komaj je ostavil Karol deželo, so že Sasi tudi pozabili te svoje obljube. Karol je prišel zopet, in zopet se mu je uklonila Saska. To se je ponavljalo dolgo vrsto let. Duša neupogljivim Sasom je bil njih vojvoda Vidukind. Toda po neki novi ustaji se je Karol neusmiljeno osvetil nesrečni deželi: dal je posekati kar en sam dan blizu 4500 saskih plemičev; deželo je grozno opustošil, iztiral na tisoče saskih rodbin na Frankovsko, a naselil na Saskem mnogo frankovskih ljudi. Tako je v potokih krvi Karol zatrl pogansko vero starogermansko, a obenem udušil tudi sasko svobodo.

Karol je ukrotil tudi Bavarce (788). Tako so mu bili torej podložni vsi nemški narodi, in njegova država je obsegala vso zapadno in večji del srednje Evrope. Tako velike države ni bilo več, odkar je bilo razpadlo rimsko cesarstvo. Karol pa je bil v istini mogočen kakor nekdanji cesarji rimski.

Zlasti zvest zaščitnik je bil cerkvi ter ji je uspešno pomagal širiti pravo vero. Zato ga je pa tudi venčal sam papež o Božiču l. 800. s krono rimskih cesarjev. Ko je Karol kleče v cerkvi molil, odet s škrlatastim plaščem, je pristopil papež Leon III. ter mu potisnil cesarsko krono na glavo, proseč Boga, naj varuje »rimskega cesarja«, in ves narod je navdušeno pozdravljal »od Boga izvoljenega cesarja«, nadejaje se, da bode neodoljivi Karol obnovil moč in slavo nekdanjega rimskega cesarstva.

Zaslužil pa si je Karol častni priimek Velikega tudi po modrih zakonih, ki jih je dal premnogim svojim deželam, tako različnim po narodnosti in šegah.

Ker sam ni mogel vladati ogromnega svojega kraljestva, zato je razdelil vso državo v pokrajine ter postavil vsaki na čelo uradnika — grofa. Grof je bil v svoji grofovini kraljev namestnik, sodnik in vojaški poveljnik. Da grof ne bi nikogar krivo sodil ali sicer zoper zakon ravnal, sta

vsako leto po dva cesarska poverjenika, eden duhovnik in drug posvetnjak, obhodila razne grofovine ter nadzorovala grofe in druge državne uradnike. Pri teh cesarskih poslancih se je vsakdo smel pritožiti zoper svojega grofa.

Večje od navadnih grofov in so bile krajinske grofovine, katere je Karol Veliki utemeljil za brambo državne meje proti vnanjim nasprotnikom. Krajinski grof je smel brez posebnega kraljevega dovoljenja, kadarkoli se mu je zdelo potrebno, može svoje grofovine sklicati na orožje ter udariti na sovražnika. Na vojsko so morali hoditi vsi kraljevi podložniki (vazali), od svobodnih posestnikov pa tisti, ki so imeli najmanj tri orale zemljišča; toda morali so si sami omisliti orožje ter se preskrbeti s hrano za tri mesece. Duhovniki so bili prosti vojaške službe, zato pa so svoje kmete pošiljali na vojsko.

Posamezna nemška plemena so bila obdržala stare svoje zakone, ki so bili za Karola že skoro povsod zbrani v posebne zakonike. Razen teh pa je Karol Veliki izdal tudi nove ukaze ali tako zvane kapitularije, ki so imeli veljavo po celi državi. O takih novih uredbah kakor tudi o drugih imenitnih stvareh se je vsako jesen posvetoval z najveljavnejšimi duhovnimi in posvetnimi gospodi.

Največjo slavo si je Karol Veliki pridobil s tem, da je skrbel za omiko svojega naroda, in ker je izprevidel, da je v tedanjih časih le krščanstvo moglo v sirovem ljudstvu obuditi blažja čuvstva, je na vso moč podpiral krščansko cerkev. Duhovnike je oprostil vseh posvetnih dolžnosti, da bi se tem lažje posvetili edino le vzvišenemu svojemu zvanju; a z vso strogostjo je pazil na to, da so cerkvene službe dobili le taki možje, ki so jih bili vredni po svojem znanju in vzornem življenju. Duhovniki niso smeli nositi orožja niti hoditi na vojsko ali na lov, a morali so natanko izpolnjevati cerkvene zapovedi.

V vsaki župnikovini bi morala biti šola; pri stolnih in samostanskih cerkvah pa je skrbni kralj ustanovil višje

šole, v katerih so se pobožni mladeniči pripravljali za svečeniški stan. Po vseh malih in velikih šolah so sami duhovniki po dovršenih cerkvenih opravilih poučevali brez kakega posebnega plačila. Sam Karol Veliki se je ves čas svojega življenja učil, in brž ko je zvedel za kakega učnega moža, ga je gotovo pozval k sebi na dvor.

Ta slavni vladar, ki je doma toliko storil za krščansko cerkev, ni pozabil niti daljnih kristijanov, ki so v jutrovih deželah mnogo trpeli pod vlado mohamedovskih gospodarjev; pošiljal jim je miloščino. A da bi jim žalostno stanje nekoliko polajšal, se je po svojih poslancih sprijaznil z mogočnim kalifom Harun al Rašidom, in ta je na to kristijanom dovolil, hoditi na božjo pot v Jeruzalem k grobu Kristusovem in v druge svete kraje. Tako je ugled Karola Velikega segal črez mejo velikanske njegove države. Sam bizantinski cesar, ki je preje mislil, da ga ni večjega oblastnika na zemlji mimo njega, je Karola priznal za rimskega cesarja.

Razen tega je Karol Veliki tudi za prospeh poljedeljstva, obrtnosti in trgovine mnogo storil. On sam je bil jako dober gospodar, in po celem cesarstvu ni bilo lepših in bolje obdelanih kmetij, nego so bila njegova posestva. Vsaka graščina mu je bila natanko znana, za vsako je izdelal gospodarski načrt, koliko naj imajo delavcev, kaj naj izdeljujejo, kaj naj sejejo, koliko govedi, konj, prasičev, kur, panjev čebel itd. naj rede, koliko naj vsak oskrbnik pošlje v določenih obrokah cesarskemu dvoru te in one stvari. Ker je on tako umno gospodaril, ga je posnemala tudi druga gospoda, in tako se je izboljšalo gospodarstvo po vsej državi.

Že preje smo povedali, da je trezno živel, ter da se je čutil najsrečnejšega doma med svojci. Slavni cesar pa je bil tudi pobožen; vsak dan je šel po dvakrat v cerkev molit, zjutraj in zvečer.

Karola Velikega naredbe, tičoče se vseh prog javnega življenja, so bile tako modre, da so se ukoreninile po vseh njegovih deželah in določile razvoju mnogobrojnih njemu podložnih narodov nov tir, ki je ostal, dasi se je pozneje v marsičem izpremenil, vendar v glavnih potezah povsod isti: ustvaril je življenju narodov zapadne in srednje Evrope vzajemno podlago, ki je bila tako trdna, da je vztrajala skoro celo deveto stoletje, dasi so sledili Karolu Velikemu († 814) nevredni potomci, ki svojemu dedu niso bili ni malo podobni, nego so bili ali premehki, brez odpornosti, ali pa nasilni in lokavi. Tako so Ludovika Pobožnega, sina in naslednika Karola Velikega (814—840), njegovi trije sinovi z ostudno nehvaležnostjo tirali v sramoto, žalost in smrt, potem pa se med seboj neusmiljeno klali, dokler si niso naposled po dolgotrajnih krvavih bojih razdelili med seboj preporne dediščine (v miru Verdunskem l. 843.). Tako je velikanska država Karola Velikega razpadla najprej v tri kraljestva, a poslej, ko je izmrl (875) rod Lotarja, najstarejšega sina Ludovika Pobožnega, v dve kraljestvi: v zapadno frankovsko (francosko) in vzhodno frankovsko (nemško). Sicer pa so narodne razmere same silile na to razdelitev, kajti v zapadni polovici frankovskega kraljestva so se bili Franki polatinili ter postali Francozi, a v vzhodni polovici so ostali Nemci. Za cesarsko krono rimsko in za gospodstvo nad Rimom in Italijo pa so se poslej ruvali kralji obeh držav med seboj ter s knezi italijanskimi.

Slovani.

A. Iz življenja starih Slovanov.*

Takrat, ko so se pomikali germanski narodi iz vzhodne in severne Evrope proti zapadu in jugu, so jim sledili, zasedajoč zapuščene pokrajine, narodi družega — slovanskega — plemena. Ime Slovani ali pravzaprav Sloveni si je izprva nadevalo samo tisto slovansko pleme, ki je najprej prišlo v dotiko z grškim in rimskim svetom, in kateremu pripadajo današnji Jugoslovani; a to ožje, plemensko nazivalo je prešlo pozneje na celokupni narod. Nemci pa so Slovane imenovali Vinde ali Vende, in še dandanes pravijo tako Lužiškim Srbom in pa nam Slovencem, dasi nam že le bolj v psovalnem pomenu.

Tudi Slovani so prepotovali veliko sveta, predno so dospeli v kraje, kjer so se naselili za stalno. V starodavnih časih so prišli baje iz srednje Azije v iztočno Evropo; tu so bili sosedje Skitom in Sarmatom, od katerih jih zapadni evropski svet dolgo časa ni razločeval; stoprv v dobi splošnega preseljevanja narodov so zapadni Evropci začeli bolje spoznavati tudi Slovane. Mejaši so bili Vzhodnim Gotom ter so bili z njimi včasih hude boje, a včasih so zopet mirno z njimi občevali. Toda v tistih davnih časih so bili še razdrobljeni na premnogo manjših plemen. Zavzemali so današnjo Poljsko in Rusko od Črnega morja, Karpatov in Visle do Dnjepra in Ilmenskega jezera. Z Vzhodnimi Goti vred so prišli pod hunsko oblast.

* Glej Staretovo Občno zgodovino, III. 510 i. d.

Takoj iz početka so se pojavili Slovani v ogromnem številu, toda z zelo nepopolno državno uredbo. Še dandanes se nahajajo pri Hrvatih zadruge, in v zadrugah so živeli nekdanj bržčas vsi Slovani, t. j. združene so bile vse družine, kar jih je bilo ene krvi, vsi ljudje, ki so pomnili, da so njih predniki imeli enega in istega očeta. V zadrugah ostajajo vsi sinovi in njih potomci v istem domu, tako, da bivajo roditelji, sinovi, vnuki in pravnuki s svojimi ženami skupaj. V zadruzi nima nihče svoje posebne imovine, ampak zemljišča in poslopja, živina in vse hišno in gospodarsko orodje, sploh vse premično in nepremično imetje, je skupna lastnina vseh zadružnikov. Vsi žive skupaj, vsi delajo skupaj drug za drugega; vsi odrastli imajo enake pravice, a po otroško se mora pokoriti sin očetu do svoje ženitve. Kadar je hiša pretesna, dozidajo tik nje drugo in tretjo, in večkrat se je pripetilo, da se je družina tako pomnožila, da je več nego sto sorodnikov bivalo na istem zadružnem domu. Ubožcev med starimi Slovani ni bilo, kajti zadruge je oskrbela vsakega, ki je hotel delati, z vsem, kar mu je bilo potrebno; preskrbovala je zadruge tudi bolnike in vsakega, ki ga je zadela nesreča. Kdor se pa ni pokoril zadruzi ali ji je delal kvar in sramoto, tega je izobčila, da se je moral odslej klatiti brez doma in sorodnikov. Izključenje iz zadruge je bila torej strašna kazen.

Vsa zadruge je imela svojega glavarja ali starešino, kateremu so po nekod rekali vladika, drugod gospodar ali gazda in zopet drugod knez ali kmet. V začetku je najstarejši oče bil obenem tudi starešina; po njegovi smrti pa so si vsi moški zadružniki izvolili novega gospodarja in sicer tistega, ki se jim je zdel najzmožnejši, če tudi ni bil najstarejši. Tudi žene so mogle postati starešine; to kaže, da Slovani niso imeli žene za sužnico. Starešina je varoval zadružne svetinje, daroval bogovom žrtve, določeval vsakemu zadrugarju svojo opravilo, skrbel za domače potrebe ter je sploh vodil gospodarstvo. Vsi zadrugarji so ga

morali slušati in spoštovati. Rajnike starešine so v zadrugi vedno hranili v dobrem spominu ter njih podobe spoštovali kakor kake svetinje. Sčasoma so umrle gospodarje celo oboževali ter jih čistili kot hišne varuhe.

Vsi udje iste zadruge so se imenovali po svojem prvem gospodarju. Če je temu bilo ime Peter, so se zvali njegovi zadružniki in nasledniki Petroviči, če je bil Marko, so se zvali Markoviči itd. Iz zadruge se je malo po malo razrastla vas ali selo, ki se je tudi zvalo po prvem zadružnem očetu. Mnogo vasi in celo mest je po slovanskih krajih do današnjega dneva ohranilo nekdanja zadružna imena, n. pr. na Hrvaškem Vinkovci, Andrijevc, Vidovci, Ivanovci — kraji, ki so postali iz starih zadrug, katerih prvi gospodar se je imenoval Vinko, Andrej, Vid, Ivan.

Kadar se je pa kaka zadruga tako pomnožila, da nje člani niso mogli več skupaj ostati, tedaj se je od stare družine ločilo nekoliko zadrugarjev; izselili so se v kak bližnji kraj in tam ustanovili novo zadrugo. S staro zadrugo pa so ostali udje nove zadruge vedno v prijateljstvu, v svesti si skupnega rodbinstva; stara zadruga je bila torej zvezana z novimi zadrugami, in tako zvezo vseh zadrug ali vasi, ki so se razrastle iz one prvotne zadruge, so zvali župo, a vsi župljani, ki so bili potomci enega in istega pradedu, so tvorili skupaj pleme. Starešine vseh zadrug iste župe so se pogosto shajali ter se skupno posvetovali o potrebah celega plemena in si volili vrhovnega glavarja ali župana. Župana so volili najraje iz prvotne zadruge; nje družine so imele namreč večji ugled, in iz takih odličnih rodbin je nastala gospoda ali plemstvo. V nekaterih krajih so plemenitaše nazivali lehe, drugod zopet žlahto ali boljare, vlasteline, plemiče, pane ali zemane (= zemljane).

Pleme se je izprva zvalo tako kakor njegova najstarša zadruga, namreč po začetniku ali pradedu. Sčasoma pa so dobivala plemena ime tudi po rekah ali gorah, ob katerih

so bivala; ob reki Moravi n. pr. je bivalo pleme Moravanov, za goro Hum pa so bivali Zahumljani.

Vsako pleme je imelo svoj župni grad, v katerem je hranilo svoje dragocenosti, in ker je bil utrjen, so pribeževali o vojnem času vanj vsi oni, ki se niso mogli sami ubraniti sovražnikov. Gradove so najraje utrjevali na strmih brdih ali sredi vode ali močvirja ter jih obdajali z močnim lesenim plotom kakor gradišča. Toda tudi sejme in verske svetkovine so prirejali v gradovih.

Včasih so se cela plemena preselila v drugo deželo, zlasti tedaj, kadar se je bilo katero pleme tako pomnožilo, da ni imelo dosti polja, ali pa če kraj ni bil več varen sovražnih napadov. S seboj pa so vzeli vodje izseljencev podobe rajnikov starešin ter se pred odhodom iz domovine priporočili bogovom. Prišedši v novo naselbino, so dali vodam in goram ista imena, kakršna so bila navadna v njih starem domovanju. Zato najdeš še dandanes po vseh slovanskih deželah, bodi si na severu ali na jugu, gore, reke in kraje z istimi imeni. Kjerkoli stanujejo Slovani, tam je gotovo tudi katera Bistrica, kako Zagorje, Trnovo, Krakovo, Cetina, Krka, Morava, Holm (Hum), Poljane itd. To je tudi vzrok, da so se izgubila mnoga nekdanja stara imena iz rimske in predrimske dobe ondod, koder so se naselili Slovani.

Dolgo niso imeli Slovani večjih držav nego samo posamezne župe; a ker je imela vsaka župa samo malo moči, niso mogli Slovani doseči one vojne slave in politiške veljave kakor sosednji narodi. Toda sila jih je izmodrila, in izprevideli so, da jim je treba združitve, ker le več združenih žup more odoleti nasprotniku; tako so se često manjše župe prostovoljno strnile z večjimi župami. Včasih pa so se slabejše hote ali nehote pokorile sili močnejših. Kakor je iz zadrug zrastle pleme, tako je iz zedinjenih plemen zrastle narod. Združena plemena, ki so se skupno bojevala, pa so si za čas vojne izvolila velikega kneza ali velikega župana.

Le-ta je navadno odložil svoje dostojanstvo, čim je bila vojna končana; a če je trajal boj leta in leta, tedaj se je ukoreninila oblast izvoljenega velikega kneza ali velikega župana, ali pa jo je le-ta tudi samovoljno namerjal pridržati iz gospodoželjnosti; in če se mu kateri mali župani niso hoteli pokoriti, tedaj je izkušal, s silo ukloniti njih kljubovanje.

Tako so često nastali domači razpori, ki so slabili moč slovanskih narodov ter nudili sovražnikom ugodno priliko, se vmešavati v njih posle ter jih z zvijačo in silo ugonablјati. Toda nekaterim velikim knezom se je vendar posrečilo, priboriti si samovladstvo nad celim narodom, a narod je na ta način postal močnejši.

Vsak narod je imel svoje glavno mesto, ki se je zvalo Višegrad ali Velegrad ali Belligrad in je bilo dobro utrjeno. V njem so hranili narodne svetinje, v njem je bival veliki knez ter so zborovale narodne skupščine. Velikega kneza so volili iz ene in iste rodbine in sicer tistega, ki se jim je zdel najvrlejši. Ker so pa take volitve bile često vzrok pogubnim domačim preprirom, se je pri slovanskih narodih ukoreninila navada, da je nasledoval umrlega velikega kneza vedno najstarejši mož iz vladarske rodovine. Toda tudi starostno ali senijoratsko nasledstvo je provzročilo često krute boje, in zato so nekateri slovanski narodi, n. pr. Čehi, sprejeli zakon, da naj sledi umrlemu knezu na prestolu njegov najstarejši sin ali pa, ako knez ne bi zapustil sina, njegov najbližnji sorodnik (prvorodstveno nasledstvo). Ako ni bilo dostojnih moških, so posadili žensko na knežji prestol; nekatere izmed slovanskih vladaric so si v zgodovini pridobile slavno ime, n. pr. Libuša v Čehih, Vanda v Poljakih i. dr. Mlajšim svojim sinovom in drugim sorodnikom so vladarji darovali zemljišča in drugo imovino v raznih krajih posameznih plemen, a taki obdarjenci in njih potomci so često izkušali, da bi postali v svojem okraju samisvoji gospodarji;

s tem so prouzročili nemalo krvavih domačih bojev, po katerih je mnogo trpel narod.

Moč velikih knezov je bila precej omejena, kajti vsako leto so se vsi plemenski glavarji in starešine odličnih zadrug sešli na posvetovanje o imenitnih rečeh. Kar je večina zbranih knezov sklenila, je moral izvršiti veliki knez, če mu tudi ni bilo po godu. V mirnih časih je bila torej odločilna volja županov, le v vojni so se vsi pokorili velikemu knezu. Ker so bili župani tako vplivni, da so se mogli uspešno upirati knezu, je bilo malo sloge med glavarji naših prednikov, marveč je bila nesložnost močno ukoreninjena lastnost Slovanov, ki jim je rodila neizmerno gorje. Vsak posamezni rod bi bil najraje živel po svoje. Zatrli so neslogo samo tisti knezi, ki so zatrli plemenskih glavarjev samostalnost ter postavili na njih mesto pokorne uradnike.

V starodavni dobi so bili vsi Slovani enakopravni, t. j. imeli so vsi iste pravice in dolžnosti. Rodovine plemičev so bile sicer bolj ugledne, pravic pa plemiči niso imeli nič več nego vsak zadruigar. Kar so sklenili narodni zbori, je veljalo za vse zadružnike. Sužnikov nekdanj ni bilo med Slovani, vsaj takih ne, kakršne so imeli Grki in Rimljani, nego imeli so nesvobodne hlapce, ki niso spadali k nobeni zadrugi; a njih življenje je bilo dosti ugodno, in smeli so si kupiti svobodo, ali pa so jih naposled gospodarji sami izpustili. Tak osvobojenec se je zval ognjiščan, ker je z ostalimi zadružniki smel posedati za istim ognjiščem. Med one nesvobodne ljudi so šteli v vojni ujete sovražnike in pa hudodelnike, kateri so bili obsojeni, da morajo služiti drugim. Veljalo pa je starodavno pravilo, da postane zaslužjen Slovan svoboden, brž ko stopi na slovanska tla.

Zakoni (postave) so bili Slovanom sveti. Določevali so to, kar je »po pravici« (»pravda«). Izprva so bili zakoni le narodne šege, ki jih je sprejemal rod od roda po ustnem izročilu, a sčasoma so se tako utrdili, da jih je smatral narod za božje. Da so jih laže pomnili, so jih izražali v vezani

besedi ter jih tudi zabeleževali na posebne deske. Kdor je prekršil zakon, je razžalil bogove same. Ako torej hudodelnik ni hotel priznati svoje pregrehe, so ga prepustili bogovom, ki naj ga sodijo, t. j. očistiti se je moral v ognju ali v vodi (božja sodba). Moral je z golo roko prijeti žareče železo, in ako se ni opekel, so rekli, da je nedolžen; ali so ga pa vrgli v vodo in so ga spoznali za nedolžnega, ako ni utonil. Božje sodbe pa ni bilo treba, ako so dognali resnico s pričami, ali ako je priznal zatoženec zločin sam, primoran po silnih mukah. S smrtjo so kaznovali izdajalca domovine; za vsak drugi zločin se je mogel vsakdo oprostiti s primerno globo.

Splošen slovanski običaj je bila krvna osveta. Če je ubil Slovan Slovana iz druge zadruge, se je vzdignila cela ta zadruha zoper zadrugo, iz katere je bil ubijalec, in vnel se je često hud boj, ki včasih ni preje jenjal, dokler se zadrugi nista pokončali druga druge. Po slovanskem nazoru je bila namreč cela zadruha odgovorna za huda dela vseh svojih članov; zato pa je bil tudi vsakdo dolžan, pomagati vsakemu zadružniku, ki ga je klical v sili na pomoč; kdor ni hotel pomagati, temu so dejali, da pomaga hudodelcu.

B. O veri in bogočastju starih Slovanov.

Tudi stari Slovani so verovali v množino božjih bitij, gospodujočih po vsem stvarjenju ter provzročujočih razne prikazni in izpremembe v naravi. Razločevali so dobra in huda bitja; dobra so zvali bogove, slabe pa bese. Bogovi so mogočnejši od besov; ti smejo samo takrat izvrševati hudobna dela, kadar jim dovolijo bogovi. Kar je dobrega na svetu, je vse od bogov, a kar je slabega, je delo besov. Bogovi dajejo ljudem življenje, zdravje, imovitost, srečo v rodovini, vojno zmago, sploh vse telesne in duševne dobrote; besi pa trosijo bolezen, zbudajo razpore in sovraštvo ter provzročujejo siromaštvo in vse, kar je slabega med

ljudmi. Bogovi vladajo od pomladi do jeseni, potem pa jih premagajo besi ter gospodujejo čez zimo; a toplo pomladansko solnce otme svet njih nasilja.

Življenje bogov je bilo po mislih starih Slovanov človeškemu življenju čisto enako. Tudi nebeščani žive v zadruhi, kateri je Svarog skupni oče in gospodar; kajti on je stvarnik nebes in zemlje, svetlobe, toplote, bliska in groma. Njemu so izkazovali poganski Slovani največ časti ter mu darovali vole in druge žrtve. Njegovi sinovi — Svarožiči — so Daždbog ali Solnce, Mesec in Ogenj, hčeri pa sta mu Zora in Danica. Nekateri Slovani so rekali Svarogu Perun ter o njem pravili, da orje z ognjenim plugom — s strelo — po nebesnem svodu ter pošilja dež, ki rodoviti zemljo. Bog Veles je čuvar čred, Vesna je boginja pomladi, Živa in Lada pa dajeta zemlji rodovitost. Triglav je gospodar morja, zemlje in zraka; zato ima tri glave, da vidi vse, kar se godi v njegovem trojnem kraljestvu. Zelo v čisljih je bil Slovanom Svetovit, bog svetlobe in poletja; bojuje se z mrazom, temo in mrakom in pomaga prijateljem svojim v boju. Da vse vidi in ve, ima štiri obraze. Izmed besov je Morana gospodarica zime in smrti, Tres gospodar strahu, Stribog provzročitelj nevihte, Kurent pa bog razuzdanosti. Sicer pa niso vseh bogov povsod enako častili, nego nekateri rodovi zlasti tega, drugi zopet drugega.

Neštevilno drugih manj mogočnih božjih bitij so častili stari Slovani. Med njimi so bile ljudomile in prijazne Vile, stanujoče po gozdih in vodah; Rojenice, ki so določevale usodo novorojenemu človeku. Bali pa so se Slovani hudobnih duhov: škratov, zlodejev, hudirjev, more, volkodlakov itd. Verovali so, da ima sleherni človek na nebu svojo zvezdo; toda gorje mu, ako jo ugane ter s prstom pokaže, kajti pri tej priči se zvezda utrne, in človek umrje. Tudi vetrovi so bili Slovanom sveta bitja in takisto zemlja.

Verovali so stari Slovani, da je človeška duša neumrljiva. Ko se loči od telesa, leta tako dolgo po drevju, okolo

hiš, dokler ne sežgo ali ne pokopljejo mrliča; potem se še le preseli na oni svet, ki se mu pravi nav. V navu, kraju polnem prelepih gozdov in zelenih trat, mrtveci nadaljujejo v vedni spomladi in solnčnem svitu tisto življenje, ki so ga bili navajeni na zemlji; ondukaj prepevajo tice tako lepo, da mine dolg vek kakor kratek dan. Kar je kdo na tem svetu, to bode tudi na drugem svetu. Če mož umre poprej nego preostala njegova rodbina, je v navu tako dolgo sam, dokler kdo izmed njegovih ljudi ne pride za njim in mu ne sporoči pozdrave še živečih sorodnikov in prijateljev. Zato so se večkrat dale vdove sežgati z umrlimi svojimi soprogi vred. Tudi so včasih z mrtvecem vred na isti grmadi sežgali domače in gozdne živali, katere je rajnik posebno ljubil, n. pr. konje, češ, da mu bodo gotovo drage tudi na onem svetu. — Kdor pa ni pravičen, ne pride v nav, nego v neki temni prostor, v takozvano črno noč, kjer bode bival skupaj z besi; tja bodo prognani posebno oni, ki prelomijo zvestobo in obljubo, in tisti sinovi in hčere, ki ne spoštujejo svojih roditeljev, nego se osorno in sirovo proti njim vedejo.

Mrliče so nekateri Slovani sežigali, drugi pa pokopavali ter jim na grobu nasuli celo gomilo, da bi bilo vidno mesto, kjer počivajo predragi umrlci.

Posebnega duhovskega stanu v Slovanih dolgo ni bilo niti posebnih svetišč, nego rodbinski starešine in župani so sami opravljali službo božjo ter bogovom darovali v svetih gozdih in gajih, na holmcih in drugih posvečenih krajih, kjer so bile postavljene božje podobe ali kaka druga bogovom posvečena znamenja. Med darovanjem je zbrano ljudstvo prepevalo svete pesmi. Sčasoma pa so tudi Slovani dobili duhovnike ter gradili bogovom posebna svetišča.

Prazniki so se strinjali z izpremembami v narodi v raznih letnih časih. Tako je n. pr. praznik boga Radogosta bil v jeseni. Takrat so mu duhovniki svečano darovali pred njegovo podobo ter mu nalivali novega vina in novega medu

v rog, ki ga je imel v roki. Pri tem so tudi prorokovali, kakšno bode prihodnje leto. Ako je bilo v rogu še kaj preostalo od prejšnjega leta, so se nadejali, da bode prihodnje leto rodovitno; žalostna se je pa razšla množica, če je bil rog popolnoma prazen, kajti to je pomenilo slabo letino.

Najiminitnejši praznik celega leta je bil o našem Božiču. Takrat so najkrajši dnevi, katerim so rekali kračuni; darovali so ta čas podzemeljskim in vodnim bogovom ter se veselili rastočega solnca. Pred pustom so praznovali Kurentov god z burkami in veselicami. Brž ko je skopnel sneg, so sežgali podobo boginje Morane od samega veselja, da je konec njenega vladanja, t. j. zime, obenem pa so v svečanih izprevodih nosili okrog podobo Vesne. Potem šele je bil pravi pomladanski praznik (o sv. Juriju), ki so ga začeli s ponočnimi igrami na grobeh svojih rajnikov. Po leti o kresu je bil god Solnca in Ognja; njima na čast so po holmcih in gorah zažigali grmade ali krese.

C. O kulturi starih Slovanov.

Že v starodavnih časih so Slovani najraje obdelovali polje, redili živino in gojili čebele; najbolj so cenili kobile zaradi mleka in mesa. Poljedelstvo jih je seveda že zarana privedlo do stalne naselitve, in le največja sila jih je tirala s starih selišč v daljnje kraje. Prvi so poznali plug ali oralo, ki je torej staro slovansko orodje, in katerega slovansko značilo je prešlo tudi v nemščino (Pflug). Plug so jako razumno sestavljali iz lemeža, črtala, orala itd. Sejali so pšenico, oves, ječmen, rž, proso; vrhu tega so se živili tudi s kašo, bobom, graham, lečo, repo, čebulo, česnom ter pili medico. Žito so znali tleči in mleti v žrnvah, iz moke pa peči kruh. Kot poljsko orodje jim je že rabila kosa, srp, motika, lopata; izdelovali so že tudi vozove. Znali so cepiti sadje ter zlasti negovali jabolane, hruške in slive.

Tudi z obrtstvom so se Slovani že izdavna bavili, toda tako, da je cela zadruga izdelovala samo eno in sicer isto obrtovino, katero je izvrševal že praded tiste zadruge in za njim vsi njegovi potomci od roda do roda. Tako so bili n. pr. v eni zadrugi sami kovači, v drugi sami kolarji ali rešetarji, lončarji itd. Najbolj so sloveli slovanski kožarji in tkalci.

Svojega kovanega denarja Slovani v najstarejši dobi niso imeli, nego so blago zamenjavali. Kadar so torej prišli tuji trgovci v slovansko deželo, niso prodajali svojega blaga za novce, nego so zanje jemali od Slovanov platno; zato menijo nekateri, da je od besede »platno« nastala beseda »platiti« in »plačati«. Svoje blago so pa Slovani tudi sami nosili in vozili na prodaj v župne gradove, okolo katerih so se sčasoma nastanili trgovci in obrtniki v posebnih naselbinah, v predmestjih; takisto so smeli tuji trgovci prodajati le v teh predmestjih. Tudi po mokrem se je vršila trgovina, kajti že zgodaj so znali Slovani tesati ladje ter so bili izurjeni brodarji.

Izprva Slovani niso imeli utrjenih mest, ampak so prebivali v lesenih kočah in hišah ob bregovih rek, jezer, v močvirjih ali na obronkih gora, da so bili varnejši sovražnih napadov. Blizu hiše je bil hlev. Na najbolj varnih krajih so si pozneje gradili tudi župne gradove, ki so jih utrjevali z močnim plotom; kajti zidati so se naučili še le pozneje.

Postave so bili stari Slovani visoke in krepke. Dobrovoljni so bili ter iskrenega srca. Po nobeni čednosti pa se niso tako odlikovali kakor po gostoljubnosti. Popotnika so v vsaki hiši prijazno sprejeli, ga dobro pogostili ter ga celo spremili do drugega sela, da se mu spotoma ne bi pripetilo nič hudega; zapustili so gosta še le tedaj, ko so ga izročili sosеду. In gorje sosеду, po katerega nemarnosti se je zgodilo tujcu kaj hudega; tisti, ki mu je bil izročil tujca, ga je napadel, da osveti svojega gosta. Tistega, ki ne bi

bil hotel gosta pod svojo streho sprejeti, bi bili sosedje proglasili za nepoštenega in hudobnega človeka ter mu zažgali hišo. Če ni imel gosteči Slovan dosti jedil, da bi bil postregel tujcu, jih je smel vzeti kateremukoli sosеду; to se ni smatralo za tatvino, nego je bilo dopustno, kajti v zadruhi je bila vsa imovina skupna last vseh zadrugarjev. V zadrugah živeči Slovani tedaj niso niti vedeli, kaj je tatvina, niti jim ni bilo treba ključavnic. Gostoljubnost, slavna slovanska čednost, pa se je često izprevrгла v pregreho, ker je bila vzrok, da so mnogi Slovani precenjevali vse, kar je bilo tuje, zato pa prezirali domače dobre šege in navade ter se oprijemali tujih.

Slovanske žene so bile vsekdar zveste svojim soprogom. Zgodilo se je celo, da se je žena po smrti moževi raje usmrtila, nego da bi bila kot zapuščena vdova sama živela.

Strastno so ljubili Slovani petje; prepevali so o vsaki priliki ter spremljali milotožne svoje pesmi z brenkanjem na tamburico. Sploh je pri Slovanih prevladovalo srce, ne pa hladni, trezni razum.

Vobče so bili Slovani miroljuben narod; niso radi napadali svojih sosedov, nego so raje živeli z njimi v slogi. Če je pa bila sila, se tudi boja niso bali, ampak so se sovražniku hrabro v brat postavili. Bojevali so se najraje peš. Za brambo so jim rabili močni in težki ščiti, a z lesenim lokom so streljali ostre in s strupom namazane puščice; tudi z meči in sulicami so se borili. Kadar so se bili pa s sovražnikom prav do živega zgrabili, so se tolkli s težkimi bati. Radi so se bojevali v soteskah, gozdih in v močvirjih in spretno so znali zvabiti sovražnika v zasedo. V boju se je držal brat brata, rod roda, a vsej bojni četi na čelu je bil župan ali starešina, ki jim je bil torej ne le sodnik, glavar in duhovnik, ampak tudi vojni poveljnik. Kadar jih je sovražnik nenadoma napadel v bližini kake šume ali vode, tedaj so se po šumi razkropili, pa se kmalu zopet drugod zbrali ter naskočili sovražnika, ali pa so

poskakali v vodo ter se potopili, da jih ni bilo videti, a držali so v ustih trstiko ter dihali skozi njo. Ujetnike so pridržali kot sužnje ali pa so jih izpustili za odkupnino.

D. Slovanska plemena.

Polagoma se je velika slovanska družina razcepila v mnogo plemen, ki so zapustila drugo za drugim vzhodno Evropo ter se pomikala proti zapadu in jugu. Novega sveta so našli dosti v onih deželah, katere so jim prepuščali odhajajoči germanski narodi. A kakor so oni Germane potiskali dalje proti zahodu in jugu, tako so njim samim bili za petami divji mongolski narodi, zlasti Huni in Obri. Vleklo je pa tudi Slovane kakor Germane na jug tisto hrepenenje po blaženih deželah rimskih, o katerih je bil prišel glas tudi na daljni vzhod. Tako so prišli slovanski narodi v nove pokrajine ali sami — in o večini njih se niti ne ve, kdaj — ali pa kot zavezniki Hunov, s katerimi so bili mnogi slovanski knezi v prijateljskih odnošajih; po smrti Atilovi so se pa tudi Slovani otresli hunskega jarma.

Najdalje na zapad so prodrli, trdo za Nemci se pomikajoč, Polabski Slovani; zasedli so večji del vzhodnih ravnin sedanje severne Nemške ob Labi, Zali in Odri. Druga plemena so se naselila po sedanjem Češkem, Moravskem in severozapadnem Ogrskem; pravimo jim sedaj Čehi. Vzhodni njih sosedje so bili Poljaki, mejaši Rusov, ki so ostali v prvotnih slovanskih bivališčih. Jugoslovanska plemena — Sloveni — so se bila že v šestem stoletju po Kr. razširila po Balkanskem polotoku od obal Črnega pa tja do obal Egejskega in Jadranskega morja ter ob Dunavu in njega dotokih navzgor po vseh vzhodnoalpskih deželah. Nekatera njih plemena — Hrvati in Srbi — so se v prvi polovici sedmega stoletja tačas, ko je bila že opešala moč Obrov, združila v močne države.

E. Sloveni. Doba njih samostalnosti.

Koncem petega stoletja so bili odšli Vzhodni Goti z Balkanskega polotoka v Italijo, za njimi pa so drla slovenska (jugoslovanska) plemena preko dolnjega Dunava v grške zemlje; tekem enega stoletja so zasedli večji del balkanskih dežel, in njih narečja so zavladala nad grškim jezikom. Ko so odšli Langobardi v Italijo (568) so si osvojili njih bivališča, t. j. večji del sedanje Ogrske, zlasti tudi nekdanjo rimsko pokrajino Panonijo, obenem z Obri tudi naši pradedje; zvali so se tačas kakor vsi drugi Jugoslovani — Sloveni.* Divjemu konjiškemu narodu obrskemu so se umikali v bolj gorate kraje na zapadu ter se tako naselili po planinskih pokrajinah ob Savi, Dravi, Soči, Muri; zasedli so torej ves planinski svet po Štajerskem, Kranjskem, Koroškem in Primorskem, in celo vzhodno Tirolsko, Solnograško, Gorenje in Dolenje Avstrijsko na desnem bregu Dunava je dobilo večinoma slovensko stanovništvo; poleg Slovenov so se samo v najbolj oddaljenih gorah in dolinah ohranili ostanki prvotnih prebivalcev rimskih in keltskih.

Dočim nam zgodovinarji o Germanih natančno pripovedujejo, kdaj so se posamezni njih rodovi naselili v tej ali oni rimski pokrajini, nam noben vir ne sporoča nič gotovega o prihodu Slovanov. Temu se ne bo čudil, kdor pomisli, kako različen je bil način germanskega in slovanskega preseljevanja. Napram silovitemu in bojovitemu naskakovanju rimskega ozemlja po germanskih plemenih so se slovanski narodi bolj polagoma in najbrže le v zadruгах naseljevali po onih zemljah, iz katerih je bilo po viharjih narodnega preseljevanja izginilo prvotno ali rimsko prebivalstvo, ali katere so se bile zopet izpraznile po odhodu Germanov. Toliko je pa gotovo, da so Slovenci osvojili Slavonijo že pred l. 550., a po Panoniji in po alpskih pokrajinah so se razprostrli med l. 569., t. j. po odhodu Langobardov v Italijo, in l. 592., ko so se Slovenci po poročilu zgodo-

vinarjev že bojevali v Pustriški dolini z bavarskim vojvodo Tasilom.

Naravno je, da so najraje zasedali najravnnejše in najplodovitejše predele, kjer so bile že preje rimske in morda že tudi predrimske naselbine, katerih sledovi semtertja niso še bili docela izginili. V bolj oddaljene hribovske doline so stoprv pozneje prodirali, bodi si ker so se umikali Obrom, ali pa ko jim je nedostajalo boljšega ravnega sveta.

Tako so bili obljudili vse Vzhodne Alpe, kakor pričajo še dandanes slovenska imena gor in rek tudi v krajih, kjer sedaj ne bivajo več Slovenci.

Če je bilo treba, so zgrabili Slovenci tudi za meč, saj so se bili v občnem vrvenju narodov tudi privadili vojni; naučili so se celo, osvajevati utrjena mesta. Izginila so zdaj vsa rimska mesta, kolikor jih je bilo še preostalo iz prejšnjih časov, n. pr. Emona, Virunum i. dr. Na razvalinah teh mest so se naselili Slovenci, n. pr. v Gradišču, predmestju sedanje Ljubljane.

Proti koncu 6. stoletja so prodrli čez Kras do morja in osvojili ondotne kraje. Privadili so se kmalu morju in že čez malo let so sloveli za pogumne in drzne mornarje. Bavarce, prodirajoče proti vzhodu, pa so potisnili nazaj na Tirolsko ter krščanstvo zatrli popolnoma. Dežela pa, ki so jo zasedli, in ki se je nekoč večinoma zvala Norik, je dobila novo ime: Korotan ali Karantanija.

Začetkoma so bili razdeljeni Slovenci v mnogo plemen, med katerimi je bilo le malo zveze; toda vnanja sila jih je združila naposled v en narod; kajti neprestano so se morali bojevati s svojimi najbližjimi mogočnimi sosedi, z Obri, Langobardi in Bavarci. Langobardi so jim bili mejaši onostran Soče, na Beneškem, in langobardski kralji in vojvode so si lastili nadvlado nad Slovenci na Zili in ob dolnji Soči; toda le-ti so se jim uspešno branili in so nekoč premagali vojvodo Ferdulfa sijajno ter pobili malone vse

plemstvo langobardsko v Furlaniji (700). Langobarde je naposled podjarmil l. 774. Karol Veliki; odslej oni niso več bili nevarni Slovenom; pač pa je le-te Karol na poziv oglejskega patrijarha Pavlina sam napadel in podjarmil.

Največ so Sloveni pretrpeli od Obrov. Le-ti so jim sicer pustili domače kneze, a ker so bili nomadi, so jim Sloveni morali dajati najboljše poljske pridelke za živež ter jim pomagati v vojnah tudi v daljnih zemljah, celo proti Carigradu. Obri pa so tudi često napadali slovenske pokrajine ter jih pustošili. Strašne sile obsrke je Slovence rešil Samo (627—662?). Baje, da je bil rojen Nемеc (Frank), a ustanovil je zapadnim Slovanom prvo veliko državo, ki se je razprostirala od Krkonošev na Češkem pa do Jadranskega morja ter je tedaj obsegala Čehe, Moravane in velik del Slovenov. Za Samove vlade je toliko opešala moč Obrov, ki so bili skoro ob istem času poraženi tudi pred Carigradom, da se je tudi Hrvatom in Srbom posrečilo, ustanoviti samostalni državi. Po smrti Samovi so se sicer ločili Čehi od Slovenov in so osnovali svojo državo. Toda tudi Sloveni so se bili od Sama navzeli nekoliko vladarske modrosti in narodnega ponosa, in pokarjajoč se domačim vojvodam koroškimi, so si ohranili svobodo skoro poldrugih sto let.

Gotovo so že tačas umeščevali slovenskega vojvodo na Koroškem po starodavnem običaju, ki nam ga opisuje zgodovinar tako-le:

Ne daleč od Celovca se razprostira proti severu ozka ravnina, Gosposvetsko polje. Na levi strani strmi kvišku Šenturška gora, na nje vznožju pa stoji na nizkem holmu starodavna vas Krnski grad; tam vidiš še zadnje sledi nekdanjega gradu slovenskih koroških vojvod. V bližini pa je cerkev sv. Petra. Za to cerkvijo je stal nekoč napol v zemlji zgornji del rimskega stebra, ki mu pravijo knežji stolec. Na dan umeščanja vojvode je sedel na ta kamen svoboden kmet, ki je držal z eno roko lisastega vola, z

drugo pa lisasto kobilo. Približal se mu je novi vojvoda, opirajoč se na palico, popolnoma kmetiški opravljen, obut v trde kmetiške črevlje. Kmet je vprašal sosede: »Kdo je oni, ki se tam približuje?« Narod mu je odgovoril: »Deželni knez je.« Dalje je vprašal kmet: »Je-li pravičen sodnik, ki išče sreče domovine? Je-li svobodnik? Je-li prijatelj in varuh prave vere?« — »Je in bode vselej!« mu je odgovoril narod. Še enkrat se je oglasil kmet: »A s kako pravico me prežene z mojega sedeža?« In narod mu je odvrnil: »Šestdeset beličev dobiš ter lisastega vola in kobilo in obleko, ki jo ima sedaj knez na sebi; tudi oprosti tvojo hišo vseh davščin.« Med tem je bil knez pristopil h kmetu; ta ga je na lahko udaril na lice, opominjajoč ga, da bodi pravičen sodnik; potem je zapustil svoj sedež in vesel odpeljal vola in kobilo. Na kamen pa je stopil sedaj knez, mahnil z mečem na vse štiri vetrove in obljubil, da bode branil deželo zoper vse sovražnike, da bode vsekdar pravičen sodnik in varuh vdovam. Potem so mu ponudili v klobuku vode, on pa jo je izpil v znamenje, da bode i on sam trezen, in da bodi tudi ljudstvo zadovoljno s tem, kar mu daje koroška zemlja. Potem je šel knez — odkar so bili Sloveni kristijani — z vsem spremstvom vred črez polje v gosposvetsko cerkev; tu je bila slovesna velika maša, in med mašo je najvišji duhovnik blagoslovil kneza. Še le po cerkvenem obredu je knez slekel kmetiško obleko, se opravil po knežje in sedel k slovesnemu obedu. Popoldne pa je šel na polje, kjer je stal in stoji še dandanes iz nagrobnih kamenitih plošč sestavljen prestol z dvema sedežema; na enega je sedel knez ter delil najeme, potrjeval gospodom in kmetom stare pravice, delil nove milosti, poslušal prošnje in pritožbe naroda ter s kratko besedo razsojal prepire. — Pravijo, da sta smela med vsemi temi obredi dva kmeta, Patovaščan in Gradekar, mrvo kositi, žeti in celo žgati in pokončavati, koder se jima je ljubilo, da bi tako narod videl, kako bi se mu godilo, ako ne bi imel vla-

darja, ki mu varuje deželo ter brani svobodo, življenje in imetje njenih prebivalcev. Nič družega pa ni zahteval Sloven od svojega vladarja nego samo »pravdo«, t. j. pravico.

Za Samom nam imenuje zgodovina Vladuha (Valtunc) kot prvega slovenskega kneza. Izkazal se je hrabrega vojvodo in pravičnega in usmiljenega vladarja. Dal je zavetja tudi bolgarskim in italijanskim rodbinam, ki so se zatele k njemu. Kmalu so pa pritiskali Obri zopet s toliko silo Slovence, da je moral vojvoda Borut, Vladuhov naslednik, prositi pomoči bavarskega vojvodo Tasila II. Le-ta je res prišel na pomoč in pomagal, odoleti Obrom, toda izkoristil je zmago v svoj dobiček; prisilil je Boruta, da mu je izročil za talca sina Gorazda in nečaka Hotimira (Kajtimara) ter ga tako priznal kot vrhovnega gospodarja. Tako so prišli naši predniki izpod jarma zopet v jarem — pod nemško oblast.

F. Sloveni pod nemško oblastjo.

Po zatoru poganskih Slovencev je bil vojvoda Tasilo tako mogočen, da se je upal odreči pokorščino svojemu gospodu, frankovskemu kralju Karolu Velikemu. Toda Karol ga je prehitel, ga odstavil, mu dal postriči lase ter ga poslal v samostan. Vojvodino bavarsko je razdelil v več okrožij (gaue), v katerih so odslej vladali njegovi uradniki, grofje (788).

Za Bavarci so prišli naši predniki na vrsto. Oglejski patrijarh Pavlin je prosil Karola, naj podjarmi tudi Slovence, da jih bo lažje pokristijaniti. In res je poslal Karol I. 788. proti njim svojega sina Pipina; le-ta je podjarmil Slovence po Istri in Liburniji.

Z veliko večjo težavo pa je premagal Karol naposled tudi Obre, kateri so bili tudi pomagali Tasilu ter so državo frankovsko hudo nadlegovali z roparskimi pohodi. Več let sta vodila Karol in njegov sin Pipin močne vojske od več

strani tja doli na Obre ter jih potisnila iz zapadnih selišč (v Dolenji Avstriji) nazaj na Ogrsko; v krvavih bojih sta razdrla velikanske obsrke tabore med Dunavom in Tiso, kamor so bili nanесли Obri vse svoje neizmerne zaklade, katere so bili naplenili po zapadni Evropi v teku dveh stoletij. Hrabro so se branili Obri, toda ni bilo rešitve zanje, tem manj, ker so morali pomagati Frankom tudi Sloveni. Tako so bili Obri čisto uničeni. Izselili so se, kolikor jih je bilo preostalo izza krutih bojev, večinoma k sorodnim Bolgarom, a že v drugi polovici 9. stoletja ni bilo o njih nič več ni sledu ni tiru, tako, da je prešlo v pregovor: »Izginil je kakor Obri.«

* * *

Do leta 800. je Pipin podjarmil Koroško, Kranjsko, Kras, Istro, Liburnijo in vso severno Dalmacijo. Slovenska samostalnost je prenehala, in začela se je doba tujega gospodstva, fevdne ustave in potujčevanja. Res se je zatrlo poganstvo v Slovenih ter ukoreninilo krščanstvo, in širila se je med njimi višja prosveta; toda vse te pridobitve so morali Sloveni drago plačati. Odslej niso bili več gospodarji na rodni zemlji.

Karol Veliki je razdelil našo zemljo v pokrajine — krožne grofovine; posebno važne pa so bile krajinske grofovine. Grofovinam na čelu so bili poleg številnejših nemških plemenitnikov vsaj izprva tudi slovenski plemiči. Toda Ludovik Pobožni (814—840) je vzel Slovenom domače kneze ter jih nadomestil s frankovskimi grofi.

Vlado na Koroškem je bil poveril že Karol Veliki mejnemu grofu furlanskemu. Stari Korotan je imel po priliki iste meje kakor rimski Norik; obsegal je sedanje Koroško, zahodno Štajersko, večji del Primorskega, Furlanskega ter Gorenjskega in kos Tirolskega. Bavarski krajinski grof pa je vladal Vzhodno Krajino, v kateri so takisto stanovali večinoma Sloveni, in ki se je raztezala severno in

vzhodno od Korotana tja do Dunava (čez današnjo Dolenjo Avstrijo in zapadno Ogrsko).

Krajinski grofje so morali skrbeti za mir in red v deželi, braniti granice sovražnih napadov in pazljivo nadzorovati slovenske župane. Le-te je bil Karol Veliki zategadelj še pustil Slovenom, ker je menil, da bode z njih pomočjo laže vladal Slovenom, češ, da domači knezi na poziv krajinskega grofa laže in hitreje zbero svoje rojake proti vnanjemu sovražniku, in da bodo slovenski podaniki raje domači gospodi dajali davke, katere je le-ta s svojimi darovi vred pošiljala cesarju v določenih obrokih. Toda teh domačih knezov niso smeli Slovenci več samostojno voliti, nego so morali prositi cesarja, da jih potrdi. Domači knezi so vladali Slovence še po starih, narodnih zakonih, »v domačih šegah utrjenih«. Toda to ni trajalo dolgo.

Po Karolovi smrti je zavladal njegov sin Ludovik Pobožni, ki je bil res silno pobožen in milosrčen, pa brez odvažnosti in brez krepke volje. Zato so postajali vedno oblastnejši in objestnejši njegovi frankovski namestniki; domače kneze so izpodrivali, a slovenskim podanikom nakladali vedno hujše davke ter jim jemali najboljša posestva.

Tačas je vladal posavskim Slovenom knez Ljudevit. Bridko je čutil krivice, ki so se dogajale njegovim rojakom po Frankih. Pritožil se je najprej pri cesarju zaradi krutosti nemškega krajinskega grofa Kadolaha. Ker pa cesar ni uslišal njegove pritožbe, zato se je l. 819. uprl ter sklenil, da se z mečem osveti vsem krivicam, ki jih je moral trpeti njegov narod. Ljudevit je bil srčen in spreten bojevnik; porazil je Kadolaha in njegovega naslednika. In tudi potem, ko se je zoper njega izdajalski z Nemci zvezal dalmatinskih Hrvatov knez Borna ter zavratno udaril od juga na brate v Posavju, niso Nemci nič opravili proti Ljudevitu. Sicer so zbrali kar tri vojske ter z njimi ukrotili l. 821. gorenjske in tolminske Slovence ter potem z vso silo udarili na Ljudevita; a še dve leti se je le-ta hrabro bojeval ter zlasti

branil Sisek. Toda naposled so Sloveni med Dravo in Savo vendarle opešali, in Ljudevit je moral pobegniti v Bosno, da ga Nemci ne bi živega ujeli. Ker se tudi v Bosni ni čutil varnega, se je uklonil v Dalmacijo k Bornovemu ujcju, županu Ljutomišlu, a ta ga je zavratno umoril (823).

Ljudevitova smrt je bila za Slovene hud udarec; zopet so se morali pokoriti Frankom. Le-ti so odstranili vse slovenske domače vojvode in kneze, na njih mesto pa so postavili zgolj nemške grofe. Tako so izgubili Sloveni (Slovenci) zadnji ostanek nekdanje samostalnosti.

Zadnji slovenski vojvoda je bil Etgar.

Ves Korotan in njegove grofovine so ostale najprej še pod neposredno vlado bavarskih vojvod. Pozneje pa je bila »Karantanija« posebna vojvodina; njen vojvoda je bil podložen samo cesarju; ta je pošiljal semkaj z Nemškega plemenite gospode, da so vladali kot vojvode. Pošiljal je na Koroško tudi druge gospode ter jim daroval večja posestva, katerim so vladali kot grofje ali krajinski grofje. Nekatere take plemenite rodbine so se udomačile med Sloveni ter so vladale dalj časa; navadno pa so se menjale tako hitro, da so ostale tuje našemu narodu.

Neka posebna pravica se je ohranila še nekaj časa: koroškega vojvode, ki je bil vladar skoro popolnoma slovenski vojvodini, ni smel nihče drugi tožiti pri cesarju nego samo Sloven, in vojvoda se je moral slovenski zagovarjati. Toda prišel je čas, ko se je vojvoda tujec otresel te dolžnosti, rekoč: »Ich verstann diner sprach nitt« (= ne razumem tvojega jezika).

Franki so si pa prisvojili tudi mnogo slovenskih zemljišč, kajti pri njih je veljal nazor, da je vsa zemlja, ki ni obdelana ali nima svojega gospodarja, kraljeva last. Na Slovenskem pa je bilo mnogo neobdelane zemlje še izza časa narodnega preseljevanja, posebno v goratih krajih. Mnogo druge zemlje pa so Franki kar vzeli slovenskim last-

nikom ter te napravili za robe. Gotovo so se tudi posestev odstavljenih slovenskih županov večinoma kar s silo postalili. Karol Veliki in njegovi nasledniki so dovoljevali Nemcem, da se smejo preseliti med Slovence ter si vzeti sveta, kolikor morejo, ali pa so naravnost velevali plemičem in cerkvam, da naj si osvoje toliko in toliko slovenske zemlje. Osobito svojim namestnikom, grofom in cerkvam so darovali frankovski vladarji toliko slovenskih zemljišč da so mogli oni naseliti ondukaj množino svojih podložnih kmetov in robov. Velike kose slovenskih pokrajin so pa dobivali tudi drugi plemiči v najem; zgradili so si ondukaj svoje gradove in gradiče ter so iz teh varnih zavetišč žulili in izsesavali slovenske podložnike. Tako se je brzo krčila lastnina domačinov; mnogi kmetje pa so celo izgubili osebno svobodo; kajti frankovski vladarji so jih darovali temu ali onemu nemškemu gospodu ali tej ali oni cerkvi, kakor se daruje blago.

* * *

Edina korist, ki so jo imeli Slovenci, ko so postali zavisni od Nemcev, najprej od Bavarcev in potem od Frankov, je bila ta, da se je odslej krščanstvo hitrejše širilo po slovenski zemlji. Sicer so že nasledniki sv. Mohorja in Fortunata iz Ogleja razširjali po naših krajih sveto vero, in nastale so bile že tudi škofovske stolice, toda med splošnim preseljevanjem narodov so bili izginili prvotni prebivalci naših krajev, ki so že bili sprejeli luč sv. vere, z njimi pa tudi vse krščanske cerkvene ustanove; ohranilo se je bilo krščanstvo samo ob morju in okrog Ogleja. Tudi novi naselniki, Slovenci, so dobili iz Ogleja blagovestnike, toda daleč med Slovence, n. pr. na Štajersko in Kranjsko, niso prišli oglejski misijonarji. Krščanstvu je po tedanji navadi utrl pot meč, krvavi meč mogočnega soseda, vojvode bavarskega. Povedali smo že, kako je Tasilo II.

pomagal slovenskemu knezu Borutu zoper Obre, in kako mu je ta moral izročiti kot talca sina Gorazda in nečaka Hotimira. Tasilo ju je dal vzgojiti v veri krščanski. Oba sta postala slovenska vojvodi, in oba sta se goreče trudila, da bi zasejala med svoj narod seme krščanstva. Ker ni bilo domačih duhovnikov, jima je poslal škof solnograški, kateremu se je bil podvrgel Hotimir na svojem povratku z Bavarskega, bavarske duhovnike, da bi poučili in krstili Slovene, n. pr. sv. Virgilija in sv. Modesta. Modest je ustanovil več cerkev v Korotanu, tako cerkev Gospe svete, kjer, počiva njegovo truplo; cerkev gosposvetska je bila dolgo časa najjimenitnejša cerkev v Slovenih, kajti blizu nje so stolovali slovenski vojvode v Krnskem gradu.

Toda bavarski misijonarji so imeli le malo uspeha, saj naši ljudje niso razumeli njih jezika; mrzelo je pa tudi Slovenom, da so jim Nemci naložili takoj davek, desetino, za cerkve in duhovnike. Najmočnejša ovira za uspešno razširjevanje krščanstva je pa bila ljubezen Slovenov do starih bogov in starodavnih verskih šeg in pa bojazen, da postanejo takoj zavisni od Bavarcev, čim sprejmejo njih vero.

Najtrdovratnejše so se držali stare vere oni Sloveni, ki so bili najbolj oddaljeni od Bavarcev. Vojvodo samega so hoteli, ker je bil kristijan, strmoglaviti in izvolili so si pogansega glavarja. Dvakrat so zmagali pogani, a obakrat je udušil upor Hotimir s pomočjo Bavarcev. Ko je pa po Hotimirovi smrti (769) njegov sin in naslednik Vladuh z orožjem silil pogane, da se dado krstiti, jih je s tem tako razkačil, da so sklenili, upreti se sili s silo. Skrivši so se posvetovali njih izkušeni in drzni voditelji, potem pa so napadli Bavarce in krščanske Slovene zdaj tu zdaj tam. Dvakrat so porazili kristijane ter zapodili Vladuha iz dežele, da je moral pribežati k Bavarcem ter jih prositi pomoči. Več let ni bilo nič krščanske službe božje med Sloveni. Z bavarsko pomočjo je naposled Vladuh

premagal nasprotnike (772) ter jih prisilil, da so se dali krstiti.*

Sedaj so oglejski in solnograški duhovniki brez težav izpreobračali in krstili Slovence razen najbolj vzhodnih, ki so še dalj časa malikovali. Da bi jih pa čim preje pokristijanili, so ustanovili Bavarci na Slovenskem ali tik meje slovenske samostane, n. pr. v Indiji (Innichen) in v Šarnici (Scharnitz) na Tirolskem in v Kremsmünstru na Gorenjem Avstrijskem.

Toda naši predniki so tu in tam še vedno častili malike. To nam pripoveduje tudi pobožna pripovedka o slovenskem grofu Ingu, ki je živel za Karola Velikega. Inga je narod zlasti častil radi njegove modrosti, in dasi je bil kristijan, je z veseljem izpolnjeval njegove ukaze; tako je Ingo mnogo pripomogel, da se je krščanstvo brzo razširilo in utrdilo tudi med plemstvom. Nekega dne je povabil na obed več odličnih, pa še poganskih plemenitašev in tudi več že krščenih, toda nesvobodnih kmetov. Kmete je posadil na prve sedeže in jim delil v pozlačenih posodah najboljša jedila in pijače, plemenitašem pa je odkazal prostor zunaj pred hišo in postavil pred nje jedila in pijače v umazanih posodah. Ko ga je vprašal neki plemič, zakaj tako dela, mu je odgovoril: »Vi niste vredni, da bi jedli skupaj z onimi, ki so po svetem krstu čisti in novorojeni, temuč jejte izven hiše kakor psi.« Nato so se tudi ti plemiči dali krstiti. — Še drug grof se imenuje, sv. Domicijan, ki je baje tudi vrlo pospešil razširjanje krščanske vere med Slovenci.

Odslej niso le nemški, ampak tudi italijanski duhovniki tako radi zahajali med Slovence, da sta se solnograški nadškof in oglejski patrijarh kmalu začela prepirati zaradi meje svojih cerkvenih pokrajin; kajti vsak izmed

* Na ta zadnji, a najhujši upor poganskih Slovencev proti krščanstvu se nanaša Prešernov »Krst pri Savici«; toda »Črtomir« in »Ajdovski gradec« nista zgodovinska.

njiu je zahteval zase ves nekdanji Norik. Naposled sta se obrnila leta 811. do Karola Velikega, proseč ga, naj on razsodi, čigav bodi Korotan. Karol Veliki je odločil reko Dravo za mejo med obema okrožjema, in ta meja je ostala, dokler niso ustanovili ljubljanske vladikovine leta 1461. in preklicali oglejskega patrijarhata leta 1751., na čigar mestu sta nastali nadškofiji v Gorici in v Vidmu.

Polagoma je bilo zgrajenih po Slovenskem več cerkev. Iz početka so bile zgolj lesene, a sčasoma so jih tudi sezidavali iz kamena. Najraje so jih postavljali na tistih mestih, kjer so že nekdanj Rimljani častili svoje malike, in kjer so tudi poganski Sloveni častili svoje bogove. Da je na Slovenskem in po sosednjih pokrajinah, ki so bile nekdanj slovenske, toliko cerkev sv. Vida, to izvira gotovo odtod, ker se je bil vprav ta svetnik Slovenom posebno priljubil, ker jih je njegovo ime spominjalo poganskega boga Svetovita.

Da so mogli graditi nove cerkve ter zagotoviti svojim duhovnikom dovoljnih dohodkov, so nakladali Nemci Slovenom desetino, t. j. deseti del vseh pridelkov. Toda baš zaradi desetine so se Sloveni najhujše upirali krstu; zategadelj so se morali škofje dolgo časa zadovoljevati samo z »malo desetino« in še le, ko je bilo krščanstvo popolnoma utrjeno, so prisilili Slovene, da so plačevali celo desetino. Nemškimi cerkvam, t. j. vladikovinam in samostanom so pa nemški kralji darovali tudi mnogo zemljišč po slovenskih pokrajinah; kar na stotine slovenskih kmetov je bilo namah podložnih duhovnim gospodom. Le-ti so dobili često toliko zemlje v last, da so mogli na njej naseliti množino svojih nemških kmetov in rokodelcev. Mnogo je prišlo k nam tudi menihov z Laškega in Francoskega, kjer so znali že tačas zemljo bolje obdelovati nego pri nas, in novi naseljenci so vzeli tudi pri nas vedno več zemlje pod plug.

* * *

Še preje nego planinski, so se dalmatinski Slovenci (Hrvatje) pokristijanili, kajti sprejeli so krščansko vero, brž ko so se naselili v pokrajinah blizu Jadranskega morja. Tod preseljevanje narodov ni bilo popolnoma ugonobilo krščanske cerkve; zlasti iz mesta Salina (Salona) se je že v 7. stoletju širilo krščanstvo med dalmatinskimi Hrvati. Med posavskimi Hrvati pa se je bržčas udomačilo docela še le po sv. Cirilu in Metodu in njiju učencih. Delovanje teh svetih mož je obrodilo najlepši sad tudi med drugimi slovanskimi narodi, med Srbi, Bolgari in Rusi. Ko so Metodovi učenci morali zbežati iz dežele Svetopolkove, so se ustavili med Bolgari in tukaj tako iskreno delovali, da so kmalu popolnoma premagali ostanke malikovalstva.

G. Sveta brata Ciril in Metod. Rastislav in Svetopolk.

Dočim so planinske Slovence Bavarci in Franki ali podjarmili ali uničili z ognjem in mečem, se je še nekaj časa bolje godilo vzhodnim njih bratom, stanujočim na vzhodnem Štajerskem in zapadnem Ogrskem (t. j. v stari Panoniji; odtod ime »panonskih« Slovenov). Ondukaj je vladal v devetem stoletju domači knez Privina in za njim sin Kocelj. Oba sta bila kristijana ter sta želela pokristijaniti ves svoj narod, toda ne s silo niti s pomočjo tujcev in tujih duhovnikov, kateri so sicer silili v deželo, a narod jih ni razumel niti maral.

Severno od dežele Koceljeve pa je vladal tačas Moravanom Rastislav, ki je bil odvisen od Nemcev, a bi se bil rad iznebil nemškega jerobstva. Toda modri vladar je uvidel, da doseže ta namen le tedaj, ako se mu posreči, iztrgati svoj narod vplivu nemških svečenikov. Sklenil je torej, odpraviti iz svoje dežele nemške propovednike in duhovnike ter jih nadomestiti z blagovestniki iz cesarstva grškega. Zato je poslal leta 861. poslanca h grškemu cesarju

Mihaelu III. in mu sporočil: »Naš narod se je sicer otresel poganstva in sprejel krščanske nauke; toda med nami so razni učitelji, Nemci, Italijani in Grki, in sleherni uči drugače. Sloveni pa smo priprost narod in želimo, da nas kdo pouči v našem jeziku o resnici, da bodo to videli tudi drugi narodi in sledili našemu zgledu. Pošlji nam torej, gospod, take učitelje, da nas bodo učili celo in čisto resnico.« Cesar je uslišal njegovo prošnjo ter mu poslal brata Cirila in Metoda.

Le-ta sta bila doma iz Soluna, kjer je takrat poleg Grkov živelo mnogo Slovenov; tukaj sta se torej lahko naučila slovenskega jezika, če nista bila morda celo slovenske krvi. Vrlo odgojena in omikana, sta kmalu zaslovela po svoji pobožnosti in učenosti. Starejši Metod je stopil kot redovnik v samostan ter se tu izuril v slikarstvu; njegov mlajši brat, ki se je takrat še zval Konstantin, pa je bil tako učen, da so ga sploh zvali Modrijana. Pri vsem tem brata nista po ničemer toliko hrepenela kakor po razširjevanju krščanske vere. Konstantin ali Ciril, kakor se je pozneje zval, je bil že sveto pismo in druge najpotrebnejše obredne knjige preložil na slovenski jezik ter je bil v ta namen iznašel novo pisavo (glagolico?). Na poziv cesarjev sta se sveta brata brez obotavljanja odpravila k Rastislavu ter sta leta 863. prišla na Velegrad. Odtod je sedaj vsej Moravski in sosednjim slovanskim deželam zasvetila luč svete vere. Dan za dnevom sta blagovestnika oznanjevala nebeške nauke našega Zveličarja, a nepokvarjeno slovansko ljudstvo ju je rado slušalo ter po vseh krajih pravemu živemu Bogu gradilo cerkve, v katerih se je v premilem slovenskem jeziku opravljala služba božja. Tako hitro kakor sv. Ciril in Metod niso Nemci še nikdar nobenega naroda izpreobrnil h krščanski veri.

Človek bi dejal, da so se po vsem krščanskem svetu veselili tega plemenitega in uspešnega apostolskega delovanja. Toda baš Nemcem delovanje Cirilovo in Metodovo

ni bilo po godu, kajti dobro so vedeli, da bodo v prihodnje še teže Slovence podjarmljali, če jih bodo vodili domači dušni pastirji ter jim odprli pot do višje omike. Nemci bi bili radi sveto delo takoj v začetku ustavili, a ker blagovestnikoma drugače niso mogli do živega, so poskusili z lažjo in zvijačo; zatožili so namreč rimskemu papežu Cirila in Metoda, češ, da krivo vero učita, in da službo božjo opravljata le zato v slovenskem jeziku, da drugi duhovniki ne bi spoznali njiju zmote. Dasiravno je vse to bilo le grdo obrekovanje, je bila zvijača vendar dobro osnovana.

Papež Nikolaj I. se je hotel sam prepričati, kaj da je na tem očitaniu resničnega, in pozval je Cirila in Metoda, naj prideta v Rim. Pokorna višemu povelju, sta se odpravila pobožna brata proti Rimu. Med potjo sta na slovenskem Štajerskem in na Hrvaškem učila krščansko vero ter si tako tudi pri naših prednikih pridobila velikih zaslug. Ko sta proti koncu leta 867. srečno prišla v Rim, je bil papež Nikolaj že umrl, a nasledoval ga je Hadrijan II. Le-ta ju je prav prijazno sprejel in se je sam z njima razgovarjal o njiju svetem delovanju na Moravskem; nekim učenim svečenikom pa je naročil, da naj natanko preiščejo verske nauke obtoženih bratov. Ko se je bil do dobrega prepričal, da sta Ciril in Metod popolnoma pravoverni katoličana, ju je očitno pohvalil ter izpodbudil k nadaljevanju začetega dela, a obenem je izrečno odobril, da opravljata službo božjo v slovenskem jeziku. Mlajši brat se ni več vrnil na Moravsko, nego je vstopil v samostan za redovnika svetega Benedikta ter svoje krstno ime Konstantin zamenil z imenom Ciril. Kmalu je zbolel in umrl v Rimu dne 14. februarja leta 869., še le dva in štirideset let star. Še na smrtni postelji se je spominjal Slovanov ter prosil brata, naj jih nikar ne zapusti. Pozneje so njega kakor tudi Metoda med svetnike uvrstili.

Metod, katerega je bil posvetil Hadrijan za škofa, se je sam vrnil na Moravsko s priporočilnim pismom, ki

ga je papež napisal vrlemu Rastislavu. Toda med tem so se bile na Moravskem izvršile žalostne izpremembe, in novi slovanski škof ni več videl ljubljenega kneza. Leta 870. ga je bil izdal njegov nečak Svetopolk (Svatopluk). Le-ta je upravljal kot namestnik svojega strica kneževino nitransko na severnem Ogrskem. Toda to dostojanstvo mu je bilo preskromno, in hrepenel je po samostalni vladi. Zvijahno je dal zgrabiti strica ter ga je izdal njegovemu sovražniku, kralju Ludoviku Nemškemu (840—874); ta mu je dal iztakniti oči ter ga zapreti v neki nemški samostan. O Rastislavu ni bilo poslej več glasu. Pa tudi Svetopolk je moral priti na zagovor h koroškemu vojvodi Karlmanu, ki ga je pri tej priči dal vreči v ječo, kjer je imel dosti časa premišljevat i nespametno svoje dejanje in pokoriti se za svoje grehe.

Med tem so nemški upravitelji ljudstvo na Moravskem tlačili in gulili, da je bilo groza. Ko pa Slovani niso več mogli prenašati težkega jarma, so zgrabili za orožje ter zapodili nečloveške svoje zatiralce črez mejo. Sedaj je velel Karlman Svetopolka iz ječe pripeljati, češ da je spoznal njegovo nedolžnost, in zopet se mu je hlinil kot dober prijatelj ter ga je na vso moč odlikoval in ga celo prosil odpuščanja. Svetopolk se je na videz kazal mirnega in potolaženega, v srcu pa je snoval čisto druge naklepe. Ko so z bojišča dohajala neugodna poročila in je Karlman nabiral novo vojsko, ga je Svetopolk prosil, naj njemu poveri vrhovno poveljništvo. Karlman, ki je bil itak v veliki zadregi, mu je željo izpolnil, in kmalu potem je Svetopolk z nemško vojsko stopil na domača tla. Kmalu je bil pred slavnim Velegradom ter je okolo in okolo razpostavil poverjene mu vojaške oddelke. Na to je šel v grad, češ, da svoje rojake pregovori, naj se zopet vdajo nemškim gospodarjem; pravzaprav pa se je šel dogovarjat, kako da bi domovino za vselej rešil nasprotnikov. Ko so se nemški vojaki najmanj nadejali ter mirno počivali v taboru, so se

ni bilo po godu, kajti dobro so vedeli, da bodo v prihodnje še teže Slovence podjarmljali, če jih bodo vodili domači dušni pastirji ter jim odprli pot do višje omike. Nemci bi bili radi sveto delo takoj v začetku ustavili, a ker blagovestnikoma drugače niso mogli do živega, so poskusili z lažjo in zvijačo; zatožili so namreč rimskemu papežu Cirila in Metoda, češ, da krivo vero učita, in da službo božjo opravljata le zato v slovenskem jeziku, da drugi duhovniki ne bi spoznali njiju zmote. Dasiravno je vse to bilo le grdo obrekovanje, je bila zvijača vendar dobro osnovana.

Papež Nikolaj I. se je hotel sam prepričati, kaj da je na tem očitaniu resničnega, in pozval je Cirila in Metoda, naj prideta v Rim. Pokorna višemu povelju, sta se odpravila pobožna brata proti Rimu. Med potjo sta na slovenskem Štajerskem in na Hrvaškem učila krščansko vero ter si tako tudi pri naših prednikih pridobila velikih zaslug. Ko sta proti koncu leta 867. srečno prišla v Rim, je bil papež Nikolaj že umrl, a nasledoval ga je Hadrijan II. Le-ta ju je prav prijazno sprejel in se je sam z njima razgovarjal o njiju svetem delovanju na Moravskem; nekim učenim svečenikom pa je naročil, da naj natanko preiščejo verske nauke obtoženih bratov. Ko se je bil do dobrega prepričal, da sta Ciril in Metod popolnoma pravoverna katoličana, ju je očitno pohvalil ter izpodbudil k nadaljevanju začetega dela, a obenem je izrečno odobril, da opravljata službo božjo v slovenskem jeziku. Mlajši brat se ni več vrnil na Moravsko, nego je vstopil v samostan za redovnika svetega Benedikta ter svoje krstno ime Konstantin zamenil z imenom Ciril. Kmalu je zbolel in umrl v Rimu dne 14. februarja leta 869., še le dva in štirideset let star. Še na smrtni postelji se je spominjal Slovanov ter prosil brata, naj jih nikar ne zapusti. Pozneje so njega kakor tudi Metoda med svetnike uvrstili.

Metod, katerega je bil posvetil Hadrijan za škofa, se je sam vrnil na Moravsko s priporočilnim pismom, ki

ga je papež napisal vrlemu Rastislavu. Toda med tem so se bile na Moravskem izvršile žalostne izpremembe, in novi slovanski škof ni več videl ljubljenega kneza. Leta 870. ga je bil izdal njegov nečak Svetopolk (Svatopluk). Le-ta je upravljal kot namestnik svojega strica kneževino nitransko na severnem Ogrskem. Toda to dostojanstvo mu je bilo preskromno, in hrepenel je po samostalni vladi. Zvijačno je dal zgrabiti strica ter ga je izdal njegovemu sovražniku, kralju Ludoviku Nemškemu (840—874); ta mu je dal iztakniti oči ter ga zapreti v neki nemški samostan. O Rastislavu ni bilo poslej več glasu. Pa tudi Svetopolk je moral priti na zagovor h koroškemu vojvodi Karlmanu, ki ga je pri tej priči dal vreči v ječo, kjer je imel dosti časa premišljevati nespametno svoje dejanje in pokoriti se za svoje grehe.

Med tem so nemški upravitelji ljudstvo na Moravskem tlačili in gulili, da je bilo groza. Ko pa Slovani niso več mogli prenašati težkega jarma, so zgrabili za orožje ter zapodili nečloveške svoje zatiralce črez mejo. Sedaj je velel Karlman Svetopolka iz ječe pripeljati, češ da je spoznal njegovo nedolžnost, in zopet se mu je hlinil kot dober prijatelj ter ga je na vso moč odlikoval in ga celo prosil odpuščanja. Svetopolk se je na videz kazal mirnega in potolaženega, v srcu pa je snoval čisto druge naklepe. Ko so z bojišča dohajala neugodna poročila in je Karlman nabiral novo vojsko, ga je Svetopolk prosil, naj njemu poveri vrhovno poveljništvo. Karlman, ki je bil itak v veliki zadregi, mu je željo izpolnil, in kmalu potem je Svetopolk z nemško vojsko stopil na domača tla. Kmalu je bil pred slavnim Velegradom ter je okolo in okolo razpostavil poverjene mu vojaške oddelke. Na to je šel v grad, češ, da svoje rojake pregovori, naj se zopet vdajo nemškim gospodarjem; pravzaprav pa se je šel dogovarjat, kako da bi domovino za vselej rešil nasprotnikov. Ko so se nemški vojaki najmanj nadejali ter mirno počivali v taboru, so se

odprla grajska vrata, in kakor bi trenil, so planili moravski junaki na nemško vojsko ter jo v strašnem boju tako porazili, da je le malokdo živ zbežal čez granico.

* * *

Moravska je po tej zmagi zopet bila sama svoja. Toda Svetopolk je dobro vedel, da Nemci ne bodo mirovali, in da se bode še večkrat treba z njimi meriti na krvavem bojišču. Zato je vse preskrbel, da bi vsak čas mogel obraniti svobodo svojo domovine, ter je s soslednimi Slovani sklenil prijateljske zveze. Posebno imenitna je bila zveza s češkim knezom Bořivojem, ki je leta 872. dal Svetopolku svojo sestro za ženo ter tako do dobrega utrdil to novo prijateljstvo. Nemcem to seveda nikakor ni bilo po volji, in še isto leto (872) so poslali eno vojsko na Češko, drugo na Moravsko; toda nobena ni nič opravila, marveč je Svetopolk sam šel čez mejo ter vojvodo Karlmana v tako zadrego spravil, da je njegov oče, kralj Ludovik, moral zmagovitega kneza prositi miru.

Odslej so Čehi v vseh vojnah pomagali svojim moravskim bratom. Najimenitnejša korist te zveze dveh najbližnjih slovanskih narodov je bila ta, da so sedaj tudi Čehi sprejeli krščansko vero.

Ko je namreč Bořivoj leta 873. posetil svojega zaveznika na Velegradu, se je dal krstiti od svetega Metoda. Le-ta je šel celo z njim na Češko ter krstil tudi kneginjo Ljudmilo in mnogo družih ljudi. Na prizadevanje Bořivojevo in njegove žene Ljudmile se je krščanstvo hitro širilo po vsem Češkem. Zlasti se je Ljudmila za sveto vero toliko trudila, da so jo po njeni smrti za svetnico proglasili.

* * *

Malo poprej, nego se je bil Metod povrnil iz Rima, so bili Nemci njegovega prijatelja, kneza Rastislava, odpeljali

v zapor ter kruto gospodarili po Moravski. Metod se tedaj ni mogel takoj vrniti na Velegrad, ampak je ostal v Panoniji t. j. na zahodnem Ogrskem, kjer ga je tamošnji slovenski knez Kocelj bil jako vesel. Pa tudi tu je slovenski blagovestnik bil Nemcem trn v peti, in ker mu niso mogli nič drugega očitati, so ga tožili, da krati pravice nemških škofov. Zdaj je goreči mož sam šel na Nemško, da bi se opravičil; toda njegovi sovražniki ga niso poslušali, ampak topli so ga in vrgli v ječo, v kateri so ga imeli dve leti in pol zaprtega. Še le na odločno povelje papeža Ivana VIII. so ga leta 873. izpustili, dasi ne radi. Kmalu so ga Nemci zopet papežu tožili, da je krivoverec, in res ga je Ivan VIII. leta 880. v drugič pozval v Rim; toda preganjani in obrekovani blagovestnik se je iznova sijajno opravičil in dokazal svojo nedolžnost. Papež je vse njegovo delovanje odobril, ga potrdil za moravskega nadškofa in dovolil, da se tudi v prihodnje služba božja opravlja v slovenskem jeziku. »Kajti On, ki je ustvaril tri glavne jezike, hebrejskega, grškega in latinskega, je naredil tudi druge k hvali in slavi svoji.«

Med tem je bil Svetopolk svoje kraljestvo razširil; k veliki njegovi državi je takrat razen Moravske spadala vsa zahodna Ogrska od Karpatov pa do Dunava in Drave, nekoliko bližnjih krajev na Poljskem in pa Češka, ki je kot zvezna kneževina njega priznavala za svojega vrhovnega zaščitnika. Svetopolk pa je svojo državo tudi vrlo uredil ter skrbel, da so bila pota varna pred razbojniki, in da sodniki in drugi uradniki niso nikjer nikomur kake krivice prizadeli. Le temu se je čuditi, kako da je modri Svetopolk, dasi se je bil tolikokrat prepričal, da so Nemci njemu in vsem Slovanom največji in najnevarnejši sovražniki, imel na svojem dvoru vedno nekoliko nemških mož. Med temi se mu je znal najbolj prikupiti Vihing, nitranski škof. Ravno ta Vihing je najbolj roval zoper Metoda ter se na vso moč poganjal za vpeljavo latinske službe božje. Dokler je živel previdni

Metod, ni mnogo opravil; ko pa je ta slovanski blagovestnik umrl na Velegradu leta 885., je Vihing vse sile napel, da je povsod odpravil slovensko službo božjo, a slovenske svečenike, ki se mu niso hoteli vdati, je celo iz dežele izgnal. Ti begunci, Metodovi učenci, so tedaj šli na Bolgarsko, Hrvaško in Srbsko, kjer so jih bili jako veseli.

* * *

Najhujše boje je vladar velikomoravski moral izvojevati z vojvodo koroškim Arnulfom. Arnulf je bil sin Karlmanov in Korotanke Litvine, ki ga je porodila v kraljevem dvorcu blatograškem. Bil je precej šibkega zdravja, a krepkega duha in hraber. Dočim so se drugi kraljeviči njegove dobe med seboj prepirali in bojevali ter pustili, da so tuji narodi napadali frankovsko državo, si je Arnulf vzel Karola Velikega za vzor in zediniti je hotel razcepljeno državo frankovsko. Z močno vojsko bavarsko in slovensko je šel na Nemško ter prisilil kneze, da so ga izvolili za svojega kralja (887). Ko je potem ukrotil Normane, ki so hodili iz Skandinavije plenit po frankovskih deželah, se je takoj lotil Svetopolka. Le-temu se je delal prijatelja, dokler je bil še samo vojvoda koroški in je potreboval njegovo pomoč proti svojemu stricu, bebastemu Karolu Debelemu (877—887), katerega je hotel poriniti s cesarskega prestola, da bi ga sam zasedel; laskajoč se Svetopolku, ga je naprosil celo, da je kumoval njegovemu najstaršemu sinu. In Svetopolk mu je tudi mnogo pripomogel, da je postal kralj. Kot nemški kralj in cesar pa se je Arnulf popolnoma izprevrgel nasproti svojemu prejšnjemu zavezniku. Sedaj seveda njemu kot nemškemu vladarju ni kazalo, podpirati in negovati močnega soseda ob nemških mejah, nego državna politika je zahtevala, njega razvoj kar najbolj ovirati in zatirati. Že l. 890. se je vzdignil z veliko vojsko proti Svetopolku ter prišel na Moravsko; toda nič ni opravil in zategadelj je iskal zaveznikov.

Ravno tačas so bili pridrli v Evropo Ogrri ali, kakor so se sami imenovali, Madjari. Prišli so bili iz Azije ter so stanovali najprej ob Uralu, potem so zasedli planote na južnem Ruskem in na Rumunskem. Pogani so bili in grozni divjaki, a vendar se je z njimi zvezal kralj Arnulf zoper krščanski narod Svetopolkov. Kmalu (892) so prihumele nebrojne čete ogrske konjice in napadle moravsko državo, a Arnulf sam je nadlegoval Moravce od druge strani. Toda Svetopolk je premagal oba sovražnika.

Žal, da je skoro potem legel na smrtno posteljo. Imel je tri sinove, med nje je razdelil svojo državo tako, da naj bi se mlajša vedno pokorila ukazom najstarejšega brata. Poznajoč neslogo med sinovi, jih je opominjal, naj bodo složni. Da bi jih prepričal, kolika nevarnost jim preti od sovražnikov, ako ne bodo med seboj složni, jih je poklical k sebi ter jim dal butaro protja, rekoč, naj jo prelomijo. Vsi trije kraljeviči so poskušali, toda nobeden ni mogel prelomiti zvezanega protja. Tu je Svetopolk sam razvezal sveženj ter podal šibo za šibo sinovom, češ, naj jih zlomijo. Hitro so bile vse šibe zlomljene. Nato se je starec še enkrat dvignil in rekel: »Težko je prelomiti celo butaro hkrati, lahko pa šibo za šibo. Učite se iz tega: dokler se bode med seboj ljubili in podpirali, ne bo sovražnika, ki bi vam mogel do živega; brž ko pa bode nesložni, planejo sovražniki na vas ter drugega za drugim premagajo in podjarmijo.«

Toda sinovi niso slušali očetovih lepih naukov. Začeli so boj med seboj. Takoj je zopet pritisnil Arnulf, a od drugih strani drugi sosedje, sosebno pa Ogrri. V hrabrem boju z njimi je poginil Mojmir (907). Veograd so sovražniki razdejali, le malo razvalin je še nekaj časa pričalo o njegovi nekdanji slavi. Moravsko državo pa so raztrgali zmagoviti sovražniki ter si jo razdelili med seboj; najboljše nje pokrajine so si osvojili Ogrri.

V Svetopolkovi državi so bili združeni z Moravci na eni (severni) strani Čehi, na drugi (južni) pa dobršen del (panonskih) Slovenov. Sedaj pa so Madjari presekali to slovansko celoto ter tako zapadno Slovanstvo razcepili na dva kosa; pomagali so jim pri tem Nemci (Bavarci), ki so se od zapada ob Dunavu navzdol pomikali ter z Madjari vred napravili trajno zagozdo med Severnimi in Južnimi Slovani.

H. Krščanstvo v Čehih, Poljaki in Rusih.

Kjer so zavladaali Ogrji, so zatrli tudi krščansko vero; seme pa, katero je bil zasejal sv. Metod na Moravi in v Panoniji, je lepo vzklilo po drugih slovanskih pokrajinah. Na Češkem mu je dala rast tudi kri mučeniška. Sv. Ljudmile vnuk je bil Večeslav (Vacslav). Ker mu je zarana, ko je bil še otrok, umrl oče, je vladala zanj mati Drahomira, a vzgajala ga je pobožna babica, katero je narod že tačas zaradi njenih kreposti bolj častil nego strogo Drahomiro. To je zbudilo toliko zavist v srcu hudobne snahe, da je sklenila, taščo pogubiti; najela je morilce, ki so v Tetiny napadli Ljudmilo ter jo menda zadušili z njenim lastnim pajčolanom. Hoteč se pokoriti za strašni zločin ter potolažiti srd narodov, je dala zgraditi Drahomira lepo cerkev.

Toda še drugo nesrečo je prizadela okrutna kraljica narodu češkemu. Ker je dala mučiti nemške poslance, je pridrl nemški cesar Henrik I. (919—936) z veliko vojsko do Prage, in Večeslav ga je moral priznati kot vrhovnega gospoda ter mu plačevati letno dan (500 mark srebra ali 120 volov). Večeslav je strogo izpolnjeval svojo obljubo; saj mu ni bilo toliko za posvetno oblast nego za to, da prežene z lučjo krščanske vere še zadnje ostanke trdovratnega poganstva. Vera ljubezni mu je bila ublažila srce tako, da se je ravnal po njenih naukih v vseh svojih dejanjih. Goreča njegova želja pa je bila, da tudi rojake njegove prešine isti iskreni duh krščanstva. Toda s tem si je nakopal mnogo nasprot-

nikov zlasti med plemenitaši, katerim se je bil že tačas hudo zameril, ko se je pokoril nemškemu kralju; kajti njim je bila za vzor in smoter neodvisna poganska država češka. Tej narodni, poganski stranki je stopil na čelo Večeslavov rodni brat Boleslav, ki je sam hrepenel po vladarski časti. Nekoč se je odzval Večeslav hinavskemu vabilu bratovemu ter šel na proščenje v Staro Boleslavo, prestolnico bratovo, dasi so ga svarili, ter se je dal bratu celo pogovoriti, da je ostal čez noč pri njem. Ko pa je šel zjutraj k maši, ga je zavratno napadel Boleslav pri cerkvenih vratih. Sicer je bil Večeslav močnejši ter je bratu morilcu iztrgal meč, toda na vpitje Boleslavovo so prihiteli njegovi pomagači ter zabodli vojvodo pred cerkvijo (935). Truplo njegovo so pozneje prenesli v Prago v cerkev sv. Vida.

Toda tudi morilcu ni šlo vse po volji; postal je sicer vojvoda, toda moral se je tudi on pokoriti nemškemu vladarju, cesarju Otonu I. (936--973), a narod ga radi bratomora in drugih grozovitosti ni drugače zval nego Boleslava Okrutnega.

Večeslava je pa uvrstila cerkev med svetnike, in Čehi ga časte še dandanes kot varuha svoje dežele. Z njegovo podobo so krasili zastave, denarje in pečate in, v boj idoč, so prepevali: »Svatý Vacslav!«

Boleslava I. sin Boleslav II. Pobožni je ustanovil v Pragi škofovo stolico (973), in odslej so imeli Čehi sami svoje višje pastirje; nič več jim niso vladali nemški vladike.

* * *

Iz Čehov je prodrlo krščanstvo na Poljsko. Tudi tam je baje mož kmetiškega rodu ustanovil kraljevski rod, namreč kolar Pijast. Dober gospodar je bil in usmiljenega srca; zato ga je blagoslovil Bog tako, da je postal najbogatejši mož cele dežele, in narod si ga je izbral za kralja. Tako so zavladali Pijastoviči na Poljskem. Njegov potomec

Mečislav je bil še pogan kakor skoraj ves narod poljski, dasi so bivali že tu in tam krščanski puščavniki ter pregovorili marsikoga, da se je dal krstiti. Ko pa je Mečislavu umrla soproga, je zasnužil hčer češkega kneza Boleslava II. Dubravko, a dobil jo je le s pogojem, da se pokristijani. Izpolnil je obljubo ter je odslej z Dubravko vred iskreno širil krščanstvo po svoji državi (izza leta 996.). Kmalu potem so dobili Poljaki domačega nadškofa v Gnezdnu.

* * *

Skoro ob istem času so stopili tudi najvzhodnejši Slovani, Rusi, v vrsto krščanskih narodov. Krščanski misijonarji so bili tudi med nje že rano zasejali seme svete vere, a še le kneginja Olga se je dala krstiti v Carigradu samem. Toda ni mogla pregovoriti svojega sina Svetoslava, da bi se bil dal krstiti, in njen vnuk Vladimir I. (972—1015) je bil vnet pogan ter je svojim malikom baje še daroval celo žive otroke. Vedno silnejše pa so prodirale druge vere na Rusko: židovska, mohamedova in kristusova. Knez ni vedel, katero bi si izbral. Seznanil se je z vsemi, a potem je poslal gospodo na tuje, da se sami pouče o tej in oni veri. Največ vtiska je napravilo na poslance krščansko bogoslužje v Carigradu; toda njih nasvetu, naj se oklene krščanske vere, se je vdal Vladimir stoprv tedaj, ko se je vrnil zmagoslaven iz nekega boja. Zasnužil je sestro grškega cesarja in jo je tudi dobil, ko je bil obljubil, da se da krstiti. Ko je bil sprejel sveti krst, je dal s konji potegniti malika Peruna do reke Dnjepra in ga vreči v vodo; potem se je moralo zbrati ljudstvo pri isti reki ter stopiti vanjo, tako, da jim je segala voda do pasa, in duhovniki so jih krstili vse.

Tako so dobili Rusi krščansko vero iz Carigrada, ne rimsko-katoliške, nego grško ali pravoslavno, kateri pripadajo še dandanes. Duhovniki so jim prinesli tudi knjige

sv. Metoda in sv. Cirila, in te služijo Rusom pri službi božji še sedaj, in takisto pišejo Rusi še dandanes s cirilsko azbuko. Vladimir pa si je s pokristijanjenjem svojega naroda pridobil priimek Velikega.

I. Ogrji. Štefan Sveti.

Ogrji ali Madjari so sorodniki Hunov in Obrov; kakor ta dva naroda so se klatili tudi oni, prišedši iz Azije v Evropo, po planjavah ruskih ob Dnjepru, ne imajoč stalnih selišč. Zemlje niso obdelovali, pač pa so pitomili konje in govedo; zlasti pa so ribarili in lovili zveri. Prebivali so v šatorih, po zimi pa v kočah, spletenih iz bičja. Stasa so bili nizkega in lica oblega; glavo so imeli ostriženo tako, da jim je ostalo samo na temenu las za tri dolge kite. Bili so še neznano divji; jedli so sirovo meso ter pili kri, in baje, da so celo uživali človeško meso ter izrezavali srce ubitih sovražnikov in je jedli, češ, da ima zdravilno moč. Jahači so bili izvrstni; znali so dobro streljati puščice na sovražnika, tudi če je konj najhitreje dirjal. Usmiljenja niso poznali ter niso prizanesli nobenemu sovražniku.

Ko so bili uničili velikomoravsko kraljestvo ter se naselili na Ogrskem, so jim bile odprte vse sosednje dežele; najhujše so te grozne goste izkusili njih prejšnji zavezniki Nemci. Sedaj ni bilo več krepkega Arnulfa, da bi jih bil branil ogrskih napadov, kajti umrl je bil kmalu po prihodu Ogrov (899) ter zapustil prestol kralju Ludoviku Otroku. Najprej so se polastili Ogrji Vzhodne krajine do Aniže; potem pa so napadali sosednje nemške dežele, posebno vojvodino bavarsko in sasko. Najčešče so prodirali ob Dunavu, toda plenili so tudi po naših krajih; l. 902. so napadli Oglej, l. 911. so razdejali samostan sv. Ivana pri Devinu ter so zahajali celo v Italijo.

Odslej naši pradedje niso bili nikdar varni Ogrov, kajti le-ti so leto za letom prihajali ter privihrali kakor

blisk zdaj v to, zdaj v ono pokrajino, a takisto naglo so zopet izgini.

Tudi na severno Nemško so radi prihajali. Ondukaj so stanovali ljudje še po staronemškem običaju raztreseni po kmetiških dvorcih; lahko je bilo tedaj Ogrom, pleniti posamna kmetiška posestva, pobijati njih stanovnike ali jih odvajati s seboj v sužnost. Zato ni čuda, da so se jih povsod bali kakor samih »satanovih otrok«. Prihruli so, ko si se jih najmanj nadejal, a ko so opravili krvavi svoj posel, so se drevili zopet dalje kakor pošast, katere ni moči prijeti. Bavarce, ki so se jim postavili v bran, so krvavo porazili. Z nepopisnim hrupom so napadali nasprotnika, in ako se jim ni takoj umaknil iz strahu, so hipoma obrnili konje, kakor da bi bežali. Toda gorje nasprotniku, ki je sedaj menil, da jih je že zmagal; kakor strela so se obrnili ter od vseh strani napadli osuplega nasprotnika in ga uničili. Zato so Ogre naposled smatrali za nepremagljive ter mislili, da jim pomaga sam pekel, njih oče.

Vrhu tega nemška država tačas ni imela krepkega vladarja. Po smrti Arnulfovi je razpadla v toliko vojvodin, kolikor je bilo velikih nemških plemen, in vsak vojvoda je hotel biti samostojen vladar in se ni maral pokarjati vrhovnemu vladarju, kralju. Tako je bila država razcepljena in oslABLJENA in se ni mogla ubraniti Ogrov.

Stoprv mogočni cesar Oton Veliki (l., 936—973), ki mu je bil vzor sam Karol Veliki, je l. 955. v krvavi bitvi pri Augsburgu na Leškem polju Ogre premagal s pomočjo Čehov ter jih tako potolkel, da se niso upali več nadlegovati nemških pokrajin, marveč so jih odslej pritiskali sosebeno Bavarci in Sloveni tako krepko ob Dunavu nazaj, da so jim polagoma zopet oteli nekaj delov nekdanje Vzhodne krajinc.

* * *

Po porazu pri Augsburgu so Ogri sicer še često hajdukovali po vzhodnih in južnih obmejnih deželah, a tudi

tukaj niso imeli več sreče. Spričo tolikih pobed so se polagoma unesli ter se hote ali nehote privadili mirnemu, stalnemu življenju. Mnogo so pa k njih ukrotitvi pripomogli tudi Sloveni; kajti na ozemlju ogrskem je bilo preostalo še mnogo prvotnih slovenskih stanovalcev. Le-ti so bili poljedelci in živinorejci in so bili sploh bolj omikani nego divji njih gospodarji; od njih so se le-ti naučili poljedelstva in raznih obrtov ter sploh sprejeli višjo omiko in z njo vred mnogo slovenskih izrazov, katerih je vse polno v madjarščini, zlasti za kulturne pojme. Tako so se polagoma otesli azijskega divjaštva ter vstopili v vrsto drugih evropskih narodov. In to jih je rešilo pogube; sicer bi bili izginili takisto brzo in takisto brez sledu, kakor so bili izginili sorodni jim Huni in Obri; kajti za take hajduke ni imela prostora Evropa, domovina poljedelcev.

Tudi krščanstvo se je v Ogrih kmalu ukoreninilo; donesli so ga blagovestniki iz Češke in Bavarske. Praški škof sv. Vojtêh je prišel sam na Ogrsko na dvor imenitnega glavarja Géze ter krstil njegovega sina Vajka na dan sv. Štefana in mu dal ime tega mučenika. Géza sam je sicer ostal pogan, a bil je prijazen kristijanom, dasi je s tem razljutil poganke plemiče ogrske.

Ko je l. 997. umrl, mu je sledil Štefan, iskren in pogumen kristijan. Ukrotil je nasprotne velikaše ter jih prisilil, da so se dali krstiti, grozeč s smrtno kaznijo vsakemu, ki tega ne bi storil. Da bi bolje utrdil novo vero med narodom, je ustanovil s papeževim dovoljenjem več vladikov in višjo vladikovino ostrogonsko, tako, da je imela Ogrska odslej svojega nadškofa, ki je bil neodvisen od nemških škofov. Tudi menihe je pozval v deželo ter jim dal sveta, da so si ondi zgradili samostane; med temi je bil zlasti samostan sv. Martina (Šentmartinja Gora pri Gjuru).

Ko je tedanji papež Silvester II. zvedel o gorečem delovanju Štefanovem, je vzkliknil: »Res pravi apostol je ta

mož, ki je tolik narod izpreobrnil«. In podelil je Štefanu častni naziv apostolskega kralja ter mu poslal zlato kraljevo krono, s katero so ga svečano venčali leta 1000. Častni naslov papežev pa so podedovali vsi naslednji kralji ogrski in ga imajo še dandanes.

Ker stare uredbe niso bile več primerne novemu življenju Ogrov, je Štefan zatrl oblast premogočnih knezov, razdelil deželo v županije po zgledu slovanskih narodov ter imenoval za vsako županijo posebnega načelnika, kateremu je nadel naslov »veliki župan«. Tako si je utrdil neomejeno državno oblast nad svojim narodom. Rad je sprejemal v svoje kraljestvo tujce in ni zatiral nemadjarskih podložnikov, češ: »Gorje državi, v kateri se govori en sam jezik.«

Sina Mirka (Emeriha) je jako skrbno vzgajal, toda ugrabila mu ga je prezgodnja smrt; ponesrečil se je na lovu na vepre. Kmalu za sinom je umrl tudi oče po več nego štiridesetletnem blagovitem vladanju. Očeta in sina pa je povzdignila katoliška cerkev med svetnike; Ogrji časte še dandanes sv. Štefana kot svojega deželnega patrona.

Nasledniki sv. Štefana so nadaljevali delo njegovo; posebno so se trudili, da bi iztrebili poganške šege in do cela zatrli malikovalstvo, katero so še nekateri uganjali tu in tam, darujoč sredi gostih šum in ob rečnih bregovih narodnim malikom živali in druge žrtve.

